

Klasifikacija nauka u općim osmanskim enciklopedijama nauka u 16. stoljeću: sukob ili dopunjavanje koncepata

Adnan Kadrić

Sažetak

Rad skreće pažnju na različite koncepte klasifikacije nauka i njihove suodnose na temelju najpoznatijih općih osmanskih enciklopedija iz 16. stoljeća, te ukazuje na povezanost koncepta klasifikacije nauka s preferiranjem određenih nauka i naučnih disciplina u obrazovanju s razvojem intelektualne misli i krugova unutar Carstva. Među najpoznatijim općim enciklopedijama u osmanskoj literarnoj tradiciji u 16. stoljeću koje se bave klasifikacijom nauka izdvajaju se djela *Miftāh alsa'āda wa mišbāh al-sayyāda fi mawḍū'āt al-'ulūm* Taškoprī-zādea i *Netā'icü l-fünün ve meḥāsini l-mutün* Malkarali Nev'ija. Radi cjelovitije analize pitanja sukoba ili/i dopunjavanja koncepta klasifikacije znanja i nauka kod Osmanlija u 16. stoljeću nastojali smo ukazati na kulturološki i društveni kontekst nastanka navedenih djela te detaljno objasniti povezanost koncepta sa sadržajem djela koja se bave klasifikacijom nauka.

Ključne riječi: islamska kultura i civilizacija, Osmansko carstvo, intelektualna historija, klasifikacije nauka, 16. stoljeće

1. Uvod

Rane klasifikacije nauka u literaturi na arapskom jeziku često podrazumijevaju obrasce koji su se dopunjavali i s istoka i sa zapada, uključujući utjecaje drevne grčke civilizacije, ali i indijske i kineske. S razvojem intelektualne misli u različitim kulturnim centrima u muslimanskim zemljama najčešće se preferira određena vrsta naučnih disciplina unutar teorijski osmišljenog koncepta. S druge strane, koncept prenošenja znanja oblikuje se najčešće u javnim obrazovnim ustanovama ili institucijama blizu Dvora. Osmanske klasifikacije nauka nastale su najprije na temelju ranijih klasifikacija nauka u klasičnoj pisanoj tradiciji u okviru islamske civilizacijske misli. Čak je i značenje pojma riječi *'ilm* (nauka) do sredine 16. stoljeća uglavnom zadržano iz navedene tradicije. Ako se baci pogled na kataloge rukopisa u osmanskome periodu u 16. stoljeću, uočava se prisutvo većine djela klasičnih srednjovjekovnih islamskih učenjaka koji su se bavili klasifikacijom nauka. Djela su ili prepisivana u Osmanskom carstvu ili su na drugi način stigla u tadašnje intelektualne krugove. U 15. stoljeću u osmanskome društvu došlo je do susreta različitih konceptata znanja, različitih tradicija s osobenim pristupom određenoj vrsti nauka. Učenjaci koji su se više bavili egzaktnim naukama povukli su se u svoje kružoke, dok se klasični tip nizamija medresa počeo razvijati u pomalo izmijenjenim okolnostima, zauzimajući odbrambeni stav prema učenjacima koji su se bavili prirodoslovnim naukama, ali istovremeno ostajući otvoren za različite tendencije mističke relativizacije samog pojma *'ilm/nauka* koje se sreću u tesavufskom registru. U radu ćemo nastojati primarno skrenuti pažnju na dva najpoznatija djela koja se bave klasifikacijom nauka u osmanskoj literarnoj tradiciji, odnosno na dva autora, ʿAškoprī-zāde i Nev'ija, koji se najčešće predstavljaju autoritetima u navedenoj oblasti u pisanoj osmanskoj tradiciji u drugoj polovini 16. stoljeća i stoljećima što slijede.

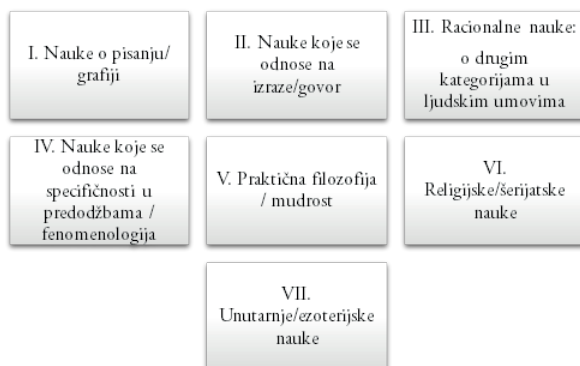
2. Klasifikacija nauka kod ʿAškoprī-zāde Aḥmeda u djelu *Mawḍū'āt al-'ulūm*

U predgovoru djela *Miftāḥ alsa'āda wa mišbāḥ al-sayyāda fī mawḍū'āt al-'ulūm* (*Ključ sreće i svjetiljka plemenitosti u tematskom opisu nauka*), poznatog po kraćem naslovu *Mawḍū'āt al-'ulūm* (*Teme nauka*), ʿAškoprī-zāde slijedi klasične stavove učenjaka koji se zalažu za trajno stjecanje znanja. Klasifikacija znanja/nauka u djelu *Miftāḥ alsa'āda wa mišbāḥ al-sayyāda fī mawḍū'āt al-'ulūm* predstavlja sintezu ranijih klasifikacija, uz uvođenje dopunskih kriterija u klasifikaciji prema

načinu stjecanja znanja i naravi pojedinih naučnih disciplina. Kao što to radi al-Ġazālī i niz islamskih učenjaka prije njega, ʿAškopri-zāde dijeli nauke na one koje su obavezne svakom pojedincu (*fard-i 'ayn*), a to su vjerske nauke, i nauke koje su primarna obaveza zajednice (*fard-i kifāye*), a to su sve ostale nauke.¹ Zatim navodi kako se istraživanja u ovim naukama vrše ili prema vjerskim propisima ili prema zahtjevima uma, te se dijele na dvije vrste: vjerske i filozofske. ʿAškopri-zāde također razlikuje: a) nauke povezane sa spoljašnjim svijetom posredstvom razuma, jezika i pisanja i b) nauke koje se odnose na život čovjeka u spoljašnjem svijetu. Prve su teorijske, a druge praktične nauke. One se pojedinačno dijele prema načinu istraživanja – prema racionalnim kriterijima ili kriterijima vjerske tradicije. I racionalne i vjerske nauke u načelu mogu biti teorijske ili praktične.

ʿAškopri-zāde knjigu dijeli na dva dijela. Prvi dio sastoji se od šest velikih poglavlja (*al-dawḥa*, 'stabla'), dok je drugi dio posvećen sedmom poglavlju (stablu), odnosno praktičnom smislu nauka pri postizanju sreće na oba svijeta. Kada ʿAškopri-zāde dijeli nauke na filozofske, on naglašava i teorijsku i praktičnu dimenziju nauka koje formiraju posebne cjeline. Iako je navedeni princip preuzeo od Ibn al-Afkānija, ʿAškopri-zāde ipak nije bio posve dosljedan u klasifikaciji vjerskih/šerijatskih nauka.² Te sitne nedosljednosti, odnosno odstupanja, dodatno usložnjavaju kriterije opće klasifikacije nauka. Posljednjim dijelom knjige više se naglašava pedagoška dimenzija djela *Mawḏū'āt al-'ulūm*.

Kao što se može naći i u ostalim enciklopedijskim djelima, afirmira se stav integriteta nauke, kao što to rade Ibn Ḥazm i al-Ġazālī, odnosno poštivanja svake nauke zbog njene posebnosti. Ideje Ibn Sīnāa, al-Ġazālīja, Sayyeda Šarīfa al-Ġurġānija i Faḥruddīna al-Rāzija sjedinjuju se kad ʿAškopri-zāde govori o asketizmu (*al-zuhd*). Ako se na temelju sadržaja djela promatra opća klasifikaciju znanja/nauka na oblasti, polja i grane kod ʿAškopri-zādea, ona se može predstaviti sljedećom tabelom:

- 1 Nauke koje se služe kategorijama razuma, izričaja i pisanja jesu nauke koje predstavljaju alate spoznaje. Praktične nauke su nauke koje se ne uče zbog sebe, nego da bi se uz njihovu pomoć steklo nešto drugo. Teorijske nauke, s druge strane, jesu nauke koje se uče po sebi i radi sebe.
- 2 Selime Çınar, *Fārābi'den ʿAškopri-zāde'ye: İslam Medeniyetinde İlimler Tasnifinin Gelişimi* (İstanbul, 2014), str. 65.

Kao što se vidi iz navedene podjele, ʿAškopri-zāde proučava nauke na temelju nekoliko kriterija. Prve dvije grupe, *nauke o pisanju/grafiji* i *nauke koje se odnose na izraz/govor* u biti su *filološke nauke*, koje se u klasičnim djelima obrađuju kao jezičke nauke (*al-‘ulūm al-luġawīyya*). Većinu filoloških disciplina koje navodi ʿAškopri-zāde moguće je pronaći i kod Mollā Luṭfija, ali i kod al-Sakkākija u djelu *Miftāh al-‘ulūm* koje ʿAškopri-zāde spominje nekoliko puta: kada piše o jezičkim naukama, on navodi da je u *Miftāhu* al-Sakkākī al-Ḥwārezmī opisao 12 nauka (kod al-Sakkākija „arapske nauke“ / *al-‘ulūm al-‘arabiyya*), da je napisano nekoliko poznatih šerhova i kompendija na temelju tog djela te da su dijelove preuzimali autori drugih djela.³ ʿAškopri-zāde čak i citira al-Sakkākija u uvodnim poglavljima.⁴ Klasifikacija nauka u prvim dvama poglavljima u djelu *Mawḍū‘āt al-‘ulūm* mogu se predstaviti na sljedeći način:

2.1. Jezičke nauke

- I. nauke o pisanju/grafiji⁵ i
- II. nauke koje se odnose na izraze/govor.

ʿAškopri-zāde „nauke o pisanju“ dijeli na dvije vrste:

I. Nauke o pisanju/grafiji

1. Nauke koje se odnose na umjetnost pisanja i kaligrafije ⁶	2. Nauke o ispravnom pisanju (pravopisu) pojedinačnih grafema
<i>‘ilm adawāt al-ḥaṭṭ</i> [nauka] ⁷ o sredstvima za pisanje	<i>‘ilm tarkīb aškāl basā’it al-ḥurūf</i> [nauka] o kompoziciji jednostavnih oblika grafema
<i>‘ilm tartīb ḥurūf al-tahaġġī</i> [nauka] o rasporedu grafema u alfabetu	<i>‘ilm imlā’ al-ḥaṭṭ al-‘arabi</i> [nauka] o pravopisu u arapskom pismu, ortografija)
<i>‘ilm qawānīn al-kitāba</i> [nauka] o zakonitostima pisanja	<i>‘ilm ḥaṭṭ al-Muṣḥaf</i> [nauka] o pisanju Kur’ana
<i>‘ilm taḥsīn al-ḥurūf</i> [nauka] o uljepšavanju grafema	<i>‘ilm ḥaṭṭ ‘arūd</i> [nauka] o tehnici pisanja poezije u aruz-metru, metrika
<i>‘ilm kayfiyya tawlid al-ḥuṭūt ‘an ašlihā</i> [nauka] kako se izvode pisma u svojim osnovnim formama	

ʿAškopri-zāde u svom djelu spominje na nekoliko mjesta Šihābuddīna al-Qalqašandīja al-Miṣrija (u. 1418),⁸ koji je napisao četrnaestotomno enciklopedijsko

3 Aḥmad bin Muṣṭafā al-šāhīr bi Ṭāškōbrī-zāde, *Miftāh*, I:188-202 i II:551.

4 Aḥmad bin Muṣṭafā al-šāhīr bi Ṭāškōbrī-zāde, *Miftāh*, I-II-III, I:37.

5 *Al-‘ulūm al-ḥaṭṭīyya*.

6 *Al-‘ulūm al-muta’allaqa bi-kayfiyya al-šinā’a al-ḥaṭṭīyya*.

7 Zbog uopćenog značenja riječi ‘ilm, u prijevodu koristimo leksemu nauka u uglastim zagradama.

8 Aḥmad bin Muṣṭafā al-šāhīr bi Ṭāškōbrī-zāde, *Miftāh*, I:87.

djelo *Şubh al-a'şā*. U njemu je sedam tomova posvetio načinima pisanja i historiji pisma i pismenosti (*Şubh al-a'şā fi şinā'ah al-inşā*). Dosta termina koji se odnose na umjetnost i pravila pisanja u osmanskoj kaligrafiji preuzeto je iz tog djela.⁹

Nauke koje se odnose na izraze/govor¹⁰ Taşkopri-zāde dijeli na tri vrste:

II. Nauke koje se odnose na izraze/govor

1. Nauke o onome što se odnosi na pojedinačne specifičnosti iskaza (<i>mufradāt</i>)	2. O slaganju jezičkih konstituenata (<i>murakkabāt</i>)	3. Sporedne grane arabistike/ nauke na arapskom jeziku ¹¹
<i>'ilm maḥārīğ al-ḥurūf</i> [nauka] o mjestima izgovora fonema, artikulatorna fonetika i fonologija	<i>'ilm al-naḥw</i> (sintaksa)	
<i>'ilm al-luġa</i> [nauka] o jeziku, povezanosti formalnog iskaza i značenja: jezički izraz/ forma i značenje	<i>'ilm al-ma'ānī</i> (semantika)	
<i>'ilm al-waḍ'</i> [nauka] o načinu iskazivanja poruke, registru, općenitom i posebnom	<i>'ilm al-bayān</i> (nauka o elokvenciji, rječitosti, retorika)	
<i>'ilm al-ištiqāq</i> [nauka] o derivaciji i etimologiji	<i>'ilm al-badī'</i> (stilistika)	
<i>'ilm al-şarf/ taşrif</i> [nauka] o promjenama paradigmi morfologija	<i>'ilm al-'arūd</i> (metrika i prozodija)	
	<i>'ilm al-qawāfi'</i> (nauka o rimama)	
	<i>'ilm qarḍ al-şī'r</i> (nauka o poetskoj kritici)	
	<i>'ilm mabādī al-şī'r</i> (nauka o principima poetskog teksta)	
	<i>'ilm al-inşā</i> (nauka o performativnoj stiliziranoj prozi, manirima izraza)	

9 Shady Eid, *Kalkaşendi'nin Subhu'l-a'şā adlı eserinin hat sanatı açısından değerlendirilmesi* (İstanbul, 2021).

10 *'Ulüm tata'allaq bi-alfāz*.

 II. *Nauke koje se odnose na izrazel/govor*

1. Nauke o onome što se odnosi na pojedinačne specifičnosti iskaza (<i>mufradāt</i>)	2. O slaganju jezičkih konstituenata (<i>murakkabāt</i>)	3. Sporedne grane arabistike/ nauke na arapskom jeziku ¹¹
	<i>‘ilm mabādi al-inšā wa-adawātih</i> (nauka o principima manirističke stilizirane proze i sredstvima iskazivanja) <i>‘ilm al-muḥādāra</i> (nauka o elokvenciji u izlaganju) <i>‘ilm al-dawāwīn</i> (nauka o sastavljanju tradicionalne forme žanrovskih kodeksa / divana) <i>‘ilm al-tawāriḥ</i> (analistika i historiografija)	

Kada Taškoprī-zāde piše o nauci o jeziku, on navodi i poznate jezikoslovce basranske i kufske škole, kao što su: Halīl bin Aḥmad, imam Šāgānī i drugi. Kada opisuje morfologiju kao gramatičku disciplinu, on navodi i učenjake koji su se bavili morfologijom i pisali djela iz te uže oblasti, kao što su: Abū Bakr bin Ḥabīb al-Māzinī, Ibn Mālik, Ibn Ḥāgīb, Ibn ‘Aṣfūr i imam Čārparwardī. Također, Taškoprī-zāde ne propušta priliku da prilikom pisanja o sintaksi ne napiše nešto i o istaknutim pisacima koji su pisali djela iz navedene jezičke discipline, kao što su: ‘Īsā bin ‘Umar al-Ṭaqfī, Sibawayh, al-Aḥfaš, al-Naḥwī, Aḥmad al-Fārisī, al-Ġurġānī, al-Abḥarī, Ibn Hišām i drugi. Prilikom pisanja o stilistici, navodi najvažnije podatke o autorima koji su se bavili stilistikom, kao što su: al-Sakākī, Quṭbuddīn al-Širāzī, al-Taftāzānī, Sayyid Šarīf al-Ġurġānī, Šamsuddīn Kirmānī i drugi. Od autora koji su se bavili metrikom najčešće se spominju ‘Alī Maḥallī i Ḥaṭīb Tabrīzī. Navedeni su i brojni autori koji su se bavili elokventnim izlaganjem u retorici (*‘ilm al-muḥādāra*), kao što su al-Aṣfahānī, Muḥyuddīn al-Andalusī i Abū Ḥayyān Tawḥīdī. Od pjesnika koji su dobro poznavali pravila sastavljanja divana nabrojani su: al-Ṭā’ī, Ibn Fāriḍ, Imru’ al-Qays, Nābiġa, A’šā, Labīd bin Rabī’a, al-Abras i brojni drugi pjesnici. Od najznačajnijih klasičnih hroničara navedeni su Ibn Kaṣīr, Al-Baġdādī, ‘Imād Aṣfahānī, al-‘Aynī, Yāfa’ī i brojni drugi hroničari utemeljitelji historiografskog žanra u klasičnoj srednjovjekovnoj muslimanskoj literaturi.

 11 *Furū’ al-‘ulūm al-‘arabiyya*.

2.2. Teorijske nauke (o sekundarnim kategorijama u umovima)

Ṭaškoprī-zāde navedene nauke dijeli na dva tipa, kako se vidi iz tabele:

III. Nauke o drugima kategorijama u ljudskim umovima¹²	
1. Nauke o sredstvima koja štite od greške u rezultatu promišljanja ¹³ <i>'ilm al-mantiq</i> (logika)	2. Nauke koje štite od greške u raspravi i učenju ¹⁴ <i>'ilm ādāb al-dars</i> [nauka] o moralnim postupcima pri učenju <i>'ilm al-naẓar</i> [nauka] o teoretiziranju <i>'ilm al-ğadal</i> [nauka] o vođenju rasprava <i>'ilm al-ḥilāf</i> [nauka] o razlikama u dokazivanju među autoritetima

Od učenjaka koji su se bavili logikom navode se i grčki filozofi, te rani filozofi kod Arapa, potom Quṭbuddīn al-Rāzī al-Taḥṭānī, Suhrawardī i brojni drugi. Ṭaškoprī-zāde navodi da je „logika ono što predstavlja osnovu svake nauke“ (*al-mantiq alladī huwa aṣl kull 'ilm*)¹⁵ te načelno osuđuje one koji kritiziraju filozofiju bez poznavanja onog što se kritizira.

2.3. Nauka koja se odnosi na specifičnosti u predodžbama i osjetilima: metafizika i fenomenologija

Ṭaškoprī-zāde pod naukom „koja se odnosi na specifičnosti u predodžbama i osjetilima“¹⁶ (*al-'ilm al-muta'allaq bi al-a'yān*) podrazumijeva teološku metafiziku i fenomenologiju, što se uočava iz narednih tabela:

IV. Nauka koja se odnosi na specifičnosti u predodžbama i osjetilima: metafizika i fenomenologija (A)	
Metafizika i teologija (<i>al-'ilm al-ilāhī</i>) <i>al-'ilm al-ilāhī</i> [nauka] o Bogu, osnovi teologije	Grane teologije (<i>furū' al-'ilm al-ilāhī</i>) <i>'ilm ma'rifa al-nufūs al-insāniya</i> [nauka] o poznavanju ljudskih duša)

12 *'Ulūm bāḥisa 'ammā fī al-aḡḥān min al-ma'qūlāt al-tāniyya.*

13 *Al-'ulūm āliyya ta'sim 'an al-ḥaṭa' fī kasb.*

14 *'Ulum ta'sim 'an al-ḥaṭa' fī al-munāẓara wa al-dars.*

15 Ṭaškōbrī-zāde, *Miftāḥ*, I:29.

16 Ovakva perifrastručna konstrukcija preuzeta je iz stavova klasičnih filozofa, a posebno od Ibni Sināa kada govore o pojmu *al-a'yān*. Vidi: Tarik Haverić, *Srednjovjekovno filozofijsko nazivlje u arapskom jeziku* (Sarajevo: ElKalem, 1991), str. 94-95.

**IV. Nauka koja se odnosi na specifičnosti u predodžbama i osjetilima:
metafizika i fenomenologija (A)**

Metafizika i teologija (<i>al-'ilm al-ilāhī</i>)	Grane teologije (<i>furū' al-'ilm al-ilāhī</i>)
	<i>'ilm ma'rifa al-malā'ika</i> [nauka] o poznavanju svijeta meleka, angelologija
	<i>'ilm ma'rifa al-ma'ād</i> [nauka] o spoznaji Dana proživljenja, eshatologija
	<i>'ilm amārāt al-nubuwwa</i> [nauka] o znakovima vjerovjesništva, profetologija
	<i>'ilm maqālāt al-firaq</i> (nauka o učenjima različitih sekti)
	<i>'ilm taqāsīm al-'ulūm</i> [nauka] o klasifikacijama nauka

Kada ʿAškobrī-zāde piše o osnovama teologije, on počinje s informacijama o vjerovjesnicima, ali i metafizičkim idejama Platona, Aristotela, al-Fārābija, Ibn Sīnā i svih onih koji su se bavili navednom tematikom ne samo iz aspekta filozofske misli nego i iz aspekta vjerske tradicije. Prema ʿAškobrī-zādeu, „nauka o klasifikacijama nauka“ (*'ilm taqāsīm al-'ulūm*) bavi se tematskom podjelom nauka od najopćenitijih tema ka specifičnim, dajući prednost deduktivnoj metodi. Prema njegovom objašnjenju, na taj način tematski sadržaj određene nauke, svrha, zadatak/cilj/predmet (*al-ġaraḍ minh*) i koristi nisu skrivene od onih koji tragaju za znanjem. Također spominje i podatak da je Ibn Sīnā napisao korisnu raspravu o navedenoj nauci (*'ilm taqāsīm al-'ulūm*).

2.4. Fizika i prirodne nauke (B)

ʿAškobrī-zāde prvo piše općenito o prirodnim naukama, među kojima izdvaja fiziku (*al-'ilm al-ṭabīʿī*), za koju se koristi naziv u singularu „prirodna nauka/nauka o Prirodi“. On objašnjava da je to nauka o prirodnim o stanjima i vrstama tijela. Tema te nauke jeste bilo koje tijelo s obzirom na promjenljivu strukturu. Korist od bavljenja fizikom jeste spoznaja zakonitosti i izgleda jednostavnih tijela u kosmosu, ali i složenih elemenata i bića, triju vrsta živih stvorenja, bića u zraku i drugih neobičnih pojava koje se odnose na stijene, biljke i životinje. Od osnovne literature za poučavanje fizike spominje se Aristotelova knjiga (*Kitāb Aristotālīs*), koja se sastoji od osam cjelina, a koju je sažeto prenio Ibn Sīnā pod nazivom *al-Muqtaḍiyyāt* (Kategorije).¹⁷ Kada se detaljnije analizira izneseno

17 Aḥmad bin Muṣṭafā al-šāhīr bi ʿAškobrī-zāde, *Miftāḥ*, I:301.

objašnjenje, sasvim je jasno da se radi o Aristotelovoj *Fizici*, koja se sastoji od osam cjelina.¹⁸ Prema Țaškoprī-zādeu, koji od prethodnika preuzima tradiciju pisanja o navedenoj nauci, fizika ili nauka o Prirodi dijeli se na sljedeće grane:

Grane fizike / prirodnih nauka¹⁹

<i>‘ilm al-ṭibb</i> (medicina)	<i>‘ilm qaws quzah</i> [nauka] o nastanku duge i sličnih pojava
<i>‘ilm al-bayṭara</i> (veterina)	<i>‘ilm al-firāsa</i> (fiziognomija)
<i>‘ilm al-bayzara</i> [nauka] o liječenju povrijeđene divljači	<i>‘ilm ta’bīr al-ru’yā</i> oneiromancija, ([nauka] o tumačenju snova),
<i>‘ilm al-nabāt</i> (botanika)	<i>‘ilm aḥkām al-nuǧūm</i> [nauka] o sudovima/ odlukama na osnovu zvijezda,
<i>‘ilm al-ḥaywān</i> (zoologija)	<i>‘ilm al-siḥr</i> (magija)
<i>‘ilm al-falāḥa</i> (poljoprivreda, agronomija)	<i>‘ilm al-ṭilsimāt</i> [nauka] o talismanima
<i>‘ilm al-ma’ādin</i> (rudarska geologija)	<i>‘ilm al-sīmyā</i> (alkemija)
<i>‘ilm al-kawn wa al-fasād</i> [nauka] o prirodnim pojavama koje pogađaju određene krajeve u određeno vrijeme	<i>‘ilm al-kīmīyā</i> (kemija)

Kada Țaškoprī-zāde piše o medicini, on posebno naglašava značaj učenjaka koji su se proslavili u njenom istraživanju, kao što su: Hipokrat (Buqrāt al-Ḥakīm), Galen (Ġālīnūs al-Ḥakīm), zatim Abū Bakr Rāzī, ‘Alī bin Abī al-Ḥazm, Ibn Sīnā i ostali. Među poznavateljima nauke o tumačenju snova posebno ističe Ibn Sīrīna. Od kemičara izdvaja al-Ṭuǧrā’ija, koji je napisao mnogo djela iz navedene uže oblasti a najznačajnije mu je djelo *Kitāb Ḥaqā’iq al-istiḥādāt*, u kojem je objasnio osnove kemije i stao u odbranu nekih od temeljnih stavova koje je iznio Ibn Sīnā u djelu *Kitāb al-ṣifā* a odnose se na kemiju općenito.²⁰

U prvu grupu prirodnih nauka Țaškoprī-zāde ubraja sljedeće medicinske nauke:

Grane medicine (1):

<i>‘ilm al-taṣriḥ</i> (anatomija)
<i>‘ilm al-kaḥāla</i> [nauka] o zdravlju oka, oftamologija
<i>‘ilm al-at’ima wa al-muzawwarāt</i> [nauka] o ishrani i pratećim elementima, gastronomija i nutricionizam / vegeterijanska ishrana
<i>‘ilm al-ṣaydala</i> (farmakologija)
<i>‘ilm ṭabḥ al-aṣriba wa al-ma’āǧin</i> [nauka] o spravljanju ljekovitih sirupa i pasta)

18 *Aristotel. Fizika*, Blagojević U. S. (prev.) (Beograd: Paideia, 2006).

19 *Furū’ al-‘ilm al-tabī’iy*.

20 Aḥmad bin Muṣṭafā al-ṣāḥir bi Țāškobrī-zāde, *Miftāḥ*, I:317.

- 'ilm qal' al-āsār min al-siyāb* [nauka] o uklanjanju tragova na odjeći
'ilm tarkīb anwā' al-midād [nauka] o pravljenju strukture različitih vrsta tinte: crne, crvene, žute, zlatne, boje rubina i sl.
'ilm al-ḡarāḥa (kirurgija)
'ilm al-faṣd (flebotomija)
'ilm al-ḥiḡāma [nauka] o kupiranju, ventuzi
'ilm al-maqādir wa al-awzān al-musta'mala fi 'ilm al-ṭibb [nauka] o količinskim i težinskim jedinicama u medicini
'ilm al-bāh [nauka] o seksualnoj potenciji

2.5. Nauke o pronicljivosti u čitanju tajnih znakova i osjetila – fiziognomija i parapsihologija (2)²¹

Termin *al-firāsa* označava općenito oštroomnost, razmišljanje o znakovima i predviđanje, prediktivnu analitiku na temelju manje ili više skrivenih podataka. U devetom se stoljeću za grčku riječ *fiziognomika* kao prijevodni ekvivalent u arapskom počela koristiti leksema *al-firāsa*, što je predstavljalo svojevrsno odstupanje od izvornog značenja navedene lekseme u islamskoj tradiciji spomenute u hadisu u smislu vjerski utemeljene intuitivne spoznaje. U tesavufu se termin *al-firāsa* često koristio za označavanje mistične intuicije i izvanosjetilnog dosezanja mudrosti. Kroz različita tesavufska djela enciklopedijske naravi u užem ili širem smislu navedeni termin najčešće se upotrebljavao prilikom tumačenja simboličke slova ali i predvidljivosti drugih fenomena i pojava, te se postepeno u literaturi počeo širiti i u drugim djelima općeg karaktera. Kod Taškopri-zādea predviđanje se koristi u sljedećim oblastima, kako slijedi:

<i>Grane opće fiziognomije</i>	<i>Grane astrologije i zvjezdoznanstva²²</i>	<i>Grane magije</i>
<i>'ilm al-šāmāt wa al-ḥaylān</i> [nauk] o skrivenim znakovima ljudske naravi	<i>'ilm al-iḥtiyārāt</i> [nauka] o predskazivanju na osnovu promjena kod nebeskih tijela	<i>'ilm al-kabāna</i> [nauka] o proricanju vračeva <i>'ilm al-nīranaḡāt</i> [nauka] o otkrivanju tajni između donjeg i gornjeg svijeta, spiritizam
<i>'ilm al-asārīr</i> (hiromantija, čitanje sa dlana)	<i>'ilm al-raml</i> [nauka] o gatanju u pijesku – geomancija	
<i>'ilm al-aktāf</i> (gatanje na osnovu lopatica plećki)	<i>'ilm al-fāl</i> [nauka] o gatanju – manticizam	<i>'ilm al-ḥawāš</i> [nauka] o zazivanju Božijih imena radi liječenja

21 *'Ilm al-firāsa.*

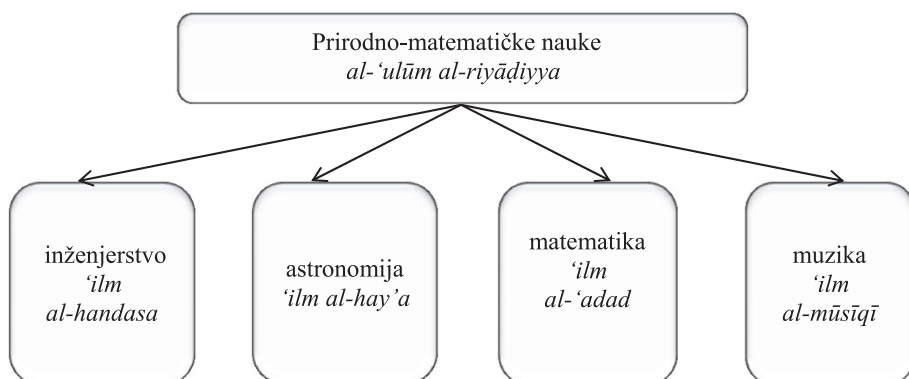
22 *Aḥkām al-nuḡūm.*

<i>Grane opće fiziognomije</i>	<i>Grane astrologije i zvjezdoznanstva²²</i>	<i>Grane magije</i>
<i>'ilm qiyāfa al-aṣar</i> [nauka] o prepoznavanju znakova u obliku tragova stopala	<i>'ilm al-qur'a</i> [nauka] o bacanju kocke – kleromantija	<i>'ilm al-ruqy</i> [nauka] o učanju svetih tekstova radi liječenja
<i>'ilm qiyāfa al-baṣar</i> [nauka] o intuitivnom prepoznavanju sklonosti ljudi na osnovu fizičkog izgleda	<i>'ilm al-ṭayr wa al-zağr</i> [nauka] o gatanju na osnovu leta ptice – ornitomantija ili augurija	<i>'ilm al-'azā'im</i> [nauka] o zazivanju nevidljivih bića
<i>'ilm ihtidā' bi-al-barārī wa al-aqfār</i> [nauka] o ljudskoj orijentaciji u divljini na osnovu znakova		<i>'ilm al-istiḥdār</i> [nauka] o zazivanju direktnih susreta s nevidljivim svijetom
<i>'ilm al-riyāfa</i> [nauka] o načinu i predikciji pronalaženja vode u zemlji, hidrogeologija		<i>'ilm da'wa al-kawākib</i> [nauka] o zazivanju planeta
<i>'ilm istinbāt al-ma'ādin</i> [nauka] o predikciji i vađenju ruda i minerala, rudarstvo i mineralogija		<i>'ilm al-filqaṭīrāt</i> [nauka] o utjecaju slova u dugim nizovima riječi koji imaju posebne efekte)
<i>'ilm nuzūl al-ğayṣ</i> [nauka] o predskazanju padavina, meteorologija)		<i>'ilm al-iḥfā</i> [nauka] o tajni fizičke nevidljivosti osobe
<i>'ilm al-'arrāfa</i> [nauk] o proricanju budućnosti na temelju sadašnjih događaja		<i>'ilm al-ḥiyal al-sāsānīya</i> [nauka] o iluzijama / trikovima s neobičnim događajima, psihologija kognitivnih iluzija
<i>'ilm al-iḥtilāğ</i> [nauka] o parapsihološkom predskazivanju na osnovu trzaja tijela		<i>'ilm kašf al-dak wa iqlāḥ al-šakk</i> [nauka] o otkrivanju i razjašnjenju sumnji
		<i>'ilm šu'baẓa wa al- taḥayyulāt wa aḥz bi-al-'uyūn</i> [nauka] o mađijanju, mađioničarskim trikovima skrivenim pokretima ruku koje oči ne vide
		<i>'ilm ta'alluq al-qalb</i> [nauka] o planskom osvajanju srca određenim osobinama

<i>Grane opće fiziognomije</i>	<i>Grane astrologije i zvezdoznanstva</i> ²²	<i>Grane magije</i>
		<i>'ilm al-isti'āna bi hawāš al-adwīya wa al-mufradāt</i> [nauka] o pomaganju posebnim dovama/molitvama i umijećima čije tajne malo ljudi zna

2.6. Prirodno-matematičke i tehničke nauke (3) (al-'ulūm al-riyāḍiyya)

Ṭaškoprī-zāde prvo daje podjelu prirodno-matematičkih nauka na temeljne grane a potom podjelu navedenih grana na pojedinačne uže grane i poddiscipline. Ukupno navodi četiri temeljne grane, kako slijedi:

Poddiscipline prirodno-matematičkih grana kod Ṭaškoprī-zāde možemo predstaviti tabelarno na sljedeći način:

<i>Grane inženjerstva ('ilm al-handasa)</i>	<i>Grane astronomije i fizičke geografije ('ilm al-hay'a)</i>
<i>'ilm 'uqūd al-abnīya</i> (nauka o povezivanju struktura građevinskih objekata)	<i>'ilm al-zīgāt wa al-taqāwīm</i> (nauka o astronomskim tablicama i kalendarima)
<i>'ilm al-manāzīr</i> (nauka o eksterijeru građevinskih objekata u optičkom inženjerstvu)	<i>'ilm kitāba al-taqāwīm</i> (nauka o pisanju kalendara/takvima)

**Grane inženjerstva
(‘ilm al-handasa)**

- ‘ilm al-marāyā al-muḥarāqa (nauka o reflektirajućim uglačanim pečenim materijalima – staklu, ogledalu i sl., u optičkom inženjerstvu)
- ‘ilm marākiz al-aṣqāl (nauka o težištima pokretnih tijela, kinematika i dinamika)
- ‘ilm ḡarr al-aṣqāl (nauka o prenošenju tereta, inženjerstvo – mehanika i statika konstrukcija)
- ‘ilm al-masāḥa (nauka o mjerenju površine, geodetska metrologija)
- ‘ilm anbāt al-miyāḥ (nauka o crpljenju i korištenju voda, hidrologija i hidrogeologija)
- ‘ilm al-ālāt al-ḥarbīya (nauka o ratnim oruđima i oružju, vojna znanost i inženjerstvo)
- ‘ilm al-ramy (nauka o gađanju, vanjska balistika)
- ‘ilm al-ta’dīl (nauka o promjenama i modifikacijama u strukturnom inženjerstvu)
- ‘ilm al-bankamāt (nauka o otkrivanju sprava za mjerenje vremena, hronometrija)
- ‘ilm al-malāḥa (nauka o moreplovstvu, nautika – navigacija, nauka o sigurnosti, pomorska meteorologija)
- ‘ilm al-sibāḥa (nauka o plivanju, hidrodinamika plivanja)
- ‘ilm al-awzān wa al-mawāzin (nauka o mjerama i vagama u graditeljstvu, građevinska metrologija)
- ‘ilm ālāt al-mabniya ‘alā ḍarūra ‘adam al-ḥilā’ (nauka o alatima za ravnotežu, koji se prave zbog nepostojanja nužnog pražnjenja sadržaja, balansiranje rotirajućih sistema)

**Grane astronomije
i fizičke geografije
(‘ilm al-hay’a)**

- ‘ilm hisāb al-nuḡūm (nauka o izračunavanju tablica na osnovu zvijezda)
- ‘ilm kayfiya al-irṣād (nauka o kakvoći kretanja astronomskih tijela)
- ‘ilm al-ālāt al-raṣādīya (nauka o instrumentima za posmatranje kosmosa)
- ‘ilm al-mawāqīt (nauka o vremenskim ciklusima)
- ‘ilm al-ālāt al-zillīya (nauka o instrumentima za mjerenje sunčevih sjenki)
- ‘ilm al-akr (nauka o udubljenjima pri oranju ili udubljenim oblicima općenito)
- ‘ilm al-akr al-mutaḥarrika (nauka o udubljenjima u kretanju)
- ‘ilm taṣṭīḥ al-kurra (nauka o izračunavanju površine loptastih tijela)
- ‘ilm ṣuwar al-kawākib (nauka o slikama nebeskih tijela, planeta, zvijezda i sazviježđa)
- ‘ilm maqādir al-‘ulwiyyāt (nauka o veličinama i orbitama gornjih nebeskih tijela)
- ‘ilm manāzil al-qamar (nauka o mjesečevim stanicama)
- ‘ilm ḡuḡrafiya (geografija)
- ‘ilm masālik al-buldān wa al-amṣār (nauka o putnim komunikacijama između zemalja i pokrajina – saobraćaju)
- ‘ilm ma’rifā al-bard wa masāfātihā (nauka o poznavanju tačaka na putevima i njihovoj međusobnoj udaljenosti)
- ‘ilm ḥawāṣ al-aqālīm (nauka o posebnostima naseljenih zona)
- ‘ilm al-adwār wa al-akwār (nauka o kosmičkim ciklusima i epohama)

**Grane inženjerstva
(‘ilm al-handasa)**

**Grane astronomije
i fizičke geografije
(‘ilm al-hay’a)**

- ‘ilm al-qurānāt (nauka o susretu i preklapanju zvijezda i planeta)
 ‘ilm al-mulāḥam (nauka o znakovima odigravanja krupnih događaja)
 ‘ilm mawāsīm al-sana (nauka o godišnjim dobima i svetkovinama u njima)
 ‘ilm mawāqīt al-ṣalāḥ (nauka o određivanju i poznavanju vremena molitve)
 ‘ilm waḍ‘ al-uṣṭurlāb (nauka o postavljanju i podešavanju astrolaba)
 ‘ilm ‘amal al-uṣṭurlāb (nauka o načinu funkcioniranja astrolaba, određivanje parametara za rad)
 ‘ilm waḍ‘ rub‘ al-dā’ira (nauka o postavljanju kvadrata za krug potreban za funkcioniranje astrolaba)
 ‘ilm rub‘ al-dā’ira (nauka o postavljanju kruga za astrolab)
 ‘ilm ālāt al-sā’ah (nauka o instrumentima za mjerenje sati)
-

Matematika i muzikologija (4)

Ṭaškoprī-zāde pri kraju klasifikacije nauka o osjetilima daje pregled matematičkih i muzikoloških nauka/disciplina. Naime, poznato je da se u teorijske nauke još od Aristotela ubrajaju metafizika, fizika i matematika. Al-Kindī u nekim svojim traktatima uz metafiziku fiziku i matematiku/aritmetiku uvodi i muziku. Naime, on u središnje nauke ubraja četiri naučne discipline: znanje o brojevima – aritmetiku, znanje o melodijama – muziku, znanje iz praktične geometrije – inženjerstvo i znanje o nebeskim tijelima – astronomiju.²³ Muziku kao nauku u svoju klasifikaciju uvrštava i al-Fārābī, dok klasifikacija Ibn Sīnāa ima dosta sličnosti s onom koju nudi Ṭaškoprī-zāde. Čak se i disciplina ‘ilm ālāt al-‘ağḏba (nauka o odabranim muzičkim instrumentima) nalazi i kod Ibn Sīnāa i kod Ṭaškoprī-zādea. Muziku u svojim klasifikacijama također navode i sljedeći

23 A. Cortabarría Beitia, „Kindī’de ilimler in sınıflandırılması (I)“, Emrullah Yüksel (prev.), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1982), str. 232.

učenjaci: Qutbuddīn Šīrāzī, učenjaci Iḥwān al-ṣafā i Ibn Ḥaldūn.²⁴ I Ṭaškoprī-zāde daje pregled navedenih oblasti, što se vidi i u klasifikacije nauka u djelu *Mawḍū‘āt al-‘ulūm*, a može se predstaviti tabelom.^{25 26 27}

Grane matematike, aritmetike ²⁵	Grane u muzikologiji ²⁶
<i>‘ilm ḥisāb al-taḥt wa al-mīl</i> (nauka o računanju površine i udaljenosti)	<i>‘ilm ālāt al-‘aḡība</i> (nauka o odabranim muzičkim instrumentima ²⁷)
<i>‘ilm al-ḡabr wa al-muqābala</i> (algebra i savnjivanje)	<i>‘ilm al-raḡṣ</i> (nauka o plesu)
<i>‘ilm ḥisāb al-ḥatā‘ayn</i> (nauka o računici na temelju dviju operacija, nepoznate i provjere rezultata)	<i>‘ilm al-ḡanḡ</i> (nauka o flertovanju)
<i>‘ilm ḥisāb al-dawr wa al-waṣāyā</i> (nauka o izračunavanju uloga u obrt i oporuke)	
<i>‘ilm ḥisāb al-dirham wa al-dīnār</i> (nauka o proračunavanju vrijednosti dirhema i dinara)	
<i>‘ilm ḥisāb al-farā‘id</i> (nauka o izračunu udjela u nasljedstvu)	
<i>‘ilm ḥisāb al-hawā</i> (nauka o zakonitostima računanja napamet)	
<i>‘ilm ḥisāb al-‘uqūd</i> (nauka o računanju prstima)	
<i>‘ilm a’dād al-wafq</i> (nauka obrojima u konkordanciji vrijednosti prema jednakostraničnim tabelama)	
<i>‘ilm ḥawāṣ al-a’dād al-mutaḥābba wa al-mutabāḡada</i> (nauka o osobnostima brojeva u numerologiji koji se odnose na privlačnost i odbojnost)	
<i>‘ilm al-ta‘ābī al-‘adīda fī al-ḥurūb</i> (nauka o brojnom dopunjavanju u ratnim vještinama)	

24 Kadir Çelik, *İslam Düşünce Tarihinde İlimler Tasnifi ve Sebepleri* (Yalova: Yalova Üniversitesi, 2019), str. 40. [magistarska radnja]; Cemile Barışan, *İbn Haldun’un İslam Düşüncesindeki Arka Planı ve Mukaddime’nin İlimler Tasnifindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013), str. 258 [doktorska teza].

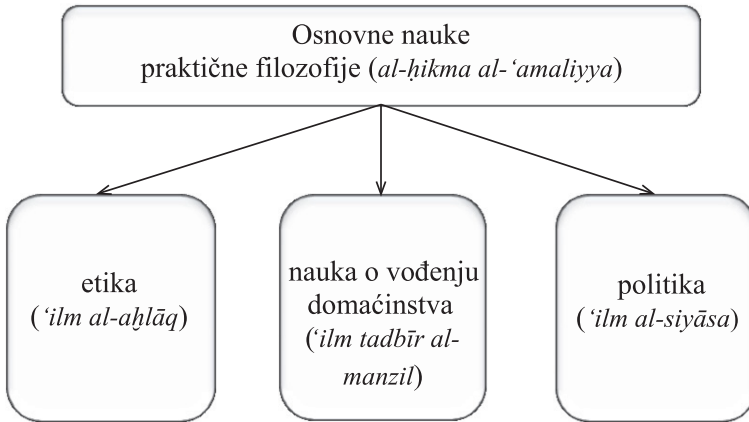
25 *‘ilm al-‘adad* / *‘ilm al-ḥisāb*.

26 *‘ilm al-mūsīqī*.

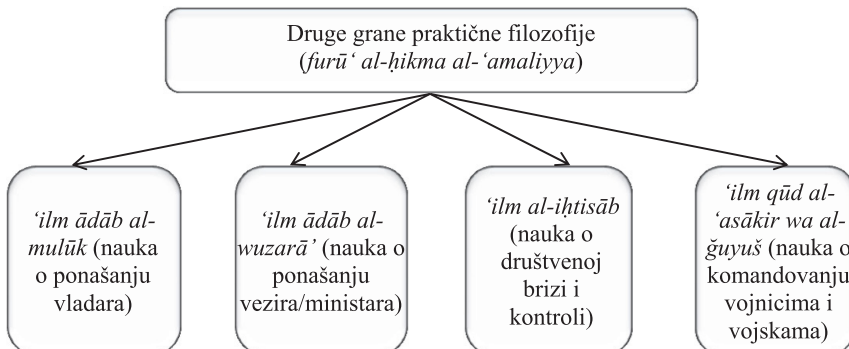
27 Lauta, flauta, organon i sl.

2.7. Praktična filozofija / mudrost

U djelu *Mawḍū'āt al-'ulūm* Ṭaškoprī-zāde prvo navodi sljedeće osnovne nauke iz oblasti praktične filozofije.

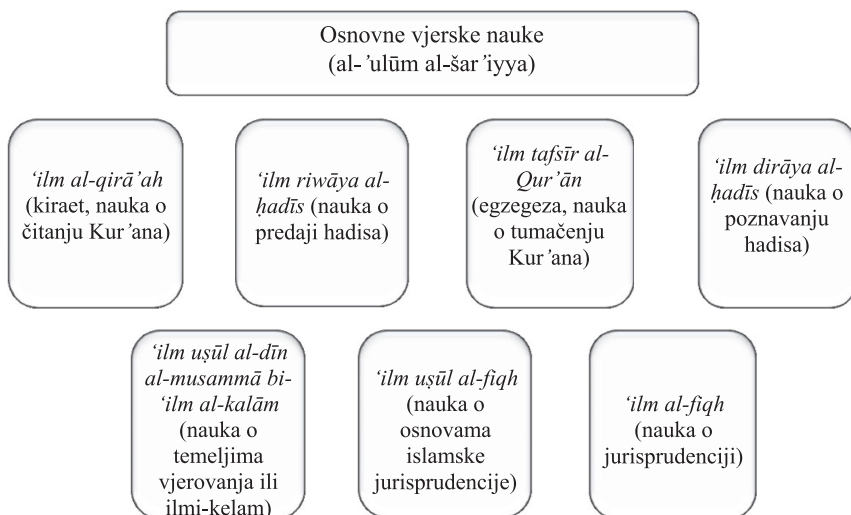

Navedena podjela stara je podjela, poznata još iz vremena drevnih Grka. Naime, Aristotel je nauke podijelio na teorijske – *metafiziku, fiziku i matematiku*, praktične – *etiku, politiku, vođenje domaćinstva* i one koje su i teorijske i praktične, kao što je *poetika*. Ibn Al-Afkānī u djelu *Iršād al-qāšid ilā atnā al-maqāšid* također navodi spomenute tri nauke (*etiku, nauku o vođenju domaćinstva, politiku*). Al-Fārābī piše posebne traktate o *politici* i uvodi dodatne kriterije i dalje detaljnije podjele. Ibn Sīnā u knjizi *Risāla fī al-'ulūm al-'aqliyya* navodi spomenute tri nauke u klasifikaciji nauka, onako kako to bilježi i Aristotel, dok u djelu *Manṭiq almašriqiyyīn* uvodi i četvrtu teorijsku nauku *'ilm al-nawāmis* (*nauku o zakonima*) u navedenu skupinu naučnih disciplina iz oblasti praktične filozofije. Ṭaškoprī-zāde potom opisuje drugu skupinu grana/disciplina iz praktične/primijenjene filozofije koju možemo predstaviti sljedećom modoficiranom tabelom:

2.8. Vjerske nauke

U prvom dijelu svoje enciklopedije *Miftāh alsa'āda wa mišbāh al-sayyāda fi mawdū'āt al-'ulūm* Taškoprī-zāde najviše prostora posvećuje opisu religijskih nauka. Prema već utvrđenoj metodologiji, prvo daje podjelu i opis osnovnih šerijatskih nauka a potom drugih grana šerijatskih nauka, kao što se vidi u nastavku.

U nastavku su detaljno opisane druge, pomoćne grane vjerskih/šerijatskih nauka.

Grane nauke o učenju Kur'ana (<i>'ilm al-qirā'ah</i>)	Grane nauke o hadisu (<i>furū' 'ilm al-ḥadīs</i>)
<i>'ilm maḥārīḡ al-ḥurūf</i> (nauka o načinu izgovora glasova)	<i>'ilm šarḥ al-ḥadīs</i> (nauka o komentiranju hadisa)
<i>'ilm maḥārīḡ al-alfāz</i> (nauka o izgovoru izraza)	<i>'ilm asbāb wurūd al-aḥādīs a azminatihā wa amkinatihā</i> (nauka o razlozima dolaska hadisa, njihovom vremenu i mjestu)
<i>'ilm al-wuqūf</i> (nauka o stankama pri učenju)	<i>'ilm nāsīḡ al-ḥadīs wa mansūḡḡub</i> (nauka o derogirajućim i derogiranim hadisima)
<i>'ilm 'ilal al-qirā'ah</i> (nauka o slabim tačkama prilikom učenja)	<i>'ilm ta'wil aqwāl al-nabiyy, s. a. w. s.</i> (nauka o tumačenju Vjerovjesnikovih riječi)
<i>'ilm rasm kitāba al-Qur'ān fi al-muṣṡḡaf</i> (nauka o službenom zapisivanju Kur'ana u knjigu)	<i>'ilm rumūz aqwāl al-nabiyy wa išāratuḡ</i> s. a. w. s. (nauka o simbolici Vjerovjesnikovih riječi i aluzija)
<i>'ilm ādāb kitāba al-muṣṡḡaf</i> (nauka o poželjnim radnjama pri pisanju Mushafa)	

Grane nauke o učenju Kur'ana (<i>'ilm al-qirā'ah</i>)	Grane nauke o hadisu (<i>furū' 'ilm al-ḥadīṣ</i>)
	<i>'ilm ḡarā'ib luḡāt al-ḥadīṣ</i> (nauka o neobičnim riječima u hadisu)
	<i>'ilm daḡ maḡā'in al-ḥadīṣ</i> (nauka o odbrani od napada na hadis)
	<i>'ilm talfiq al-aḥādīṣ</i> (nauka o pomirenju kontradikcija u tekstovima hadisa)
	<i>'ilm aḥwāl ruwat al-aḥādīṣ</i> (nauka o životopisima prenosilaca hadisa)
	<i>'ilm ṭibb al-nabiyy, s. a. w. s.</i> (nauka o Vjerovjesnikovoj medicini)

Kada ʿaṣṣafī-zāde piše o pomoćnim granama vjerskih nauka, onda on često koristi i naziv *al-maṭlab* (traženi dio/tema) ispred podjela na podgrupe već navedenih vjerskih nauka.²⁸ Teme koncipirane na ponuđeni način zapravo su preuzete iz neslužbenih kurikulumuma za pojedine predmete u osmanskim medresama, kako slijedi:

[Teme grana] nauke o tumačenju Kur'ana (<i>'ilm al-tafsīr</i>)
<i>'ilm ma'rifa al-makkīy wa al-madaniyy</i> [nauka/tema:] o poznavanju mekanskih i medinskih ajeta,
<i>'ilm ma'rifa al-ḥadārī wa al-safārī</i> [nauka/tema:] o objavljenim ajetima u toku mirovanja i na putu
<i>'ilm ma'rifa al-nahārīy wa al-laylīy</i> [nauka/tema:] o ajetima koji su objavljeni danju i noću
<i>'ilm ma'rifa al-ṣayfīy wa al-ṣitā'īy</i> [nauka/tema:] o ajetima koji su objavljavani ljeti i zimi
<i>'ilm ma'rifa al-arḍīy wa al-semā'īy</i> [nauka/tema:] o ajetima koji su objavljeni pri zemlji ili u visinama, kao npr. na Miradžu
<i>'ilm ma'rifa al-auwal mā-nuzil</i> [nauka/tema:] o spoznaji onog što je prije objavljeno od ajeta
<i>'ilm ma'rifa sabab al-nuzūl</i> [nauka/tema:] o poznavanju povoda objave ajeta,
<i>'ilm ma'rifa mā-nuzil 'alā lisān ba'd al-ṣahāba</i> [nauka/tema:] o poznavanju onog što je objavljeno kao odgovor na riječi nekih ashaba
<i>'ilm ma'rifa mā takarrar nuzūlub</i> [nauka/tema:] o poznavanju onog što se ponavlja u objavi
<i>'ilm ma'rifa kayfiyya inzāl al-Qur'ān</i> [nauka/tema:] o poznavanju načina objave Kur'ana

28 To je jedan od razloga zašto smo se u prijevodu odlučili uz nazive tih poddisciplina stavljati u uglastoj zagradi sljedeću konstrukciju dviju bliskoznačnica „[nauka/tema:] o ...“ s obzirom da se na taj način, prema našem mišljenju, u datom kontekstu postiže bolji prijevod značenja konstrukcije *'ilm ma'rifa*.

[Teme grana] nauke o tumačenju Kur'ana
(*'ilm al-tafsīr*)

- 'ilm ma'rifa asmā'ih wa asmā' suwarih* [nauka/tema:] o poznavanju naziva za Kur'an i naziva njegovih poglavlja
- 'ilm ma'rifa ġam'ih wa tartibih* [nauka/tema:] o skupljanju i slaganju Mushafa
- 'ilm ma'rifa 'adad suwarih wa āyātih wa kalimātih wa ḥurūfih* [nauka/tema:] o broju sura, ajeta, riječi i slova u Kur'anu
- 'ilm ma'rifa ḥuffāza wa ruwātih* [nauka/tema:] o čuvarima i prenosiocima
- 'ilm ma'rifa al-'ālī wa al-nāzil min asānīdih* [nauka/tema:] o uzlaznoj i silaznoj liniji lanaca prenosilaca kiraeta
- 'ilm ma'rifa al-mad wa al-qaṣr* [nauka/tema:] o poznavanju izgovora *medda* / produženog vokala i osnovne dužine vokala
- 'ilm ma'rifa taḥqīq al-hamza* [nauka/tema:] o izgovoru glasa *hamza* bez ikakvih fonoloških promjena
- 'ilm ma'rifa kayfiyya taḥmīl al-Qur'ān* [nauka/tema:] o načinu memorisanja Kur'ana
- 'ilm ma'rifa ādāb tilāwātih* [nauka/tema:] o postupcima prilikom učenja Kur'ana
- 'ilm ma'rifa ġawaz al-iqtibās wa mā-ġarā maġrāh* [nauka/tema:] o načinu i dopuštenosti citiranja i sličnim navodima iz Kur'ana
- 'ilm ma'rifa ġarīb al-Qur'ān* [nauka/tema:] o poznavanju neobičnih stvari iz Kur'ana
- 'ilm ma'rifa mā-waq'a'a fiḥ bi-ġayr luġa al-Ḥiġāz* [nauka/tema:] o riječima u Kur'anu iz drugih jezika/govora osim govora Hidžaza
- 'ilm ma'rifa mā-waq'a'a fiḥ min-ġayr luġa al-'Arab* [nauka/tema:] o postojanju riječi u Kur'anu iz jezika koji nije arapski
- 'ilm ma'rifa al-wuġūh wa al-naẓā'ir* [nauka/tema:] o poznavanju različitih konteksta upotrebe i polisemantičnosti izraza/lekseme
- 'ilm ma'rifa ma'ānī al-adawāt allatī yaḥtāġ ilayhā al-mufasssīr* [nauka/tema:] o značenju gramatičkih sredstava koja treba znati komentator Kur'ana
- 'ilm ma'rifa i'rābih* [nauka/tema:] o poznavanju fleksije u relacijama zavisnosti konstituenata iskaza
- 'ilm ma'rifa qawā'id muḥimma yaḥtāġ ilayhā al-mufasssīr* [nauka/tema:] o poznavanju gramatičkih zakonitosti koje treba znati komentator Kur'ana
- 'ilm ma'rifa al-muḥkam wa al-mutašābihā* [nauka/tema:] o poznavanju jasnih i manje jasnih ajeta
- 'ilm ma'rifa muqaddim al-Qur'ān wa mu'aḥirih* [nauka/tema:] o poznavanju slijeda u kur'anskom kazivanju, kada se raniji stavci objašnjavaju kasnijim
- 'ilm ma'rifa 'ām al-Qur'ān wa ḥāṣṣih wa muġmalih wa mabnih* [nauka/tema:] o poznavanju općih značenja ajeta u Kur'anu, posebnih, zbirnih i kontekstualnih
- 'ilm ma'rifa nāsiḥ al-Qur'ān wa mansūḥuh* [nauka/tema:] o poznavanju ajeta koji su nešto derogirali i onih koji su derogirani
- 'ilm ma'rifa muškīl al-Qur'ān wa muḥam al-iḥtilāf wa al-tanāquḍ* [nauka/tema:] o poznavanju teških riječi u Kur'anu i prividu razlike i kontradikcije,
- 'ilm ma'rifa muṭlaq al-Qur'ān wa muqayyadih* [nauka/tema:] o poznavanju općih i specificiranih mjesta

[Teme grana] nauke o tumačenju Kur'ana
(*'ilm al-tafsīr*)

'ilm ma'rifa haqīqa al-fāz al-Qur'ān wa mağzihā [nauka/tema:] o poznavanju doslovnih i konotativnih izraza u Kur'anu

'ilm ma'rifa tašbih al-Qur'ān wa isti'āratih [nauka/tema:] o poznavanju usporedbi i metafora u Kur'anu

'ilm ma'rifa kināyāt al-Qur'ān wa ta'riḍātih [nauka/tema:] o poznavanju aluzija u Kur'anu i njihovih objašnjenja

'ilm ma'rifa al-ḥaṣr wa al-iḥtišās [nauka/tema:] o poznavanju ograničenog iskaza i specificiranog značenja

'ilm ma'rifa al-ḥabar wa al-inšā' [nauka/tema:] o poznavanju konstativa i performativnih iskaza

'ilm ma'rifa badā'i' al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju stilskih figura u Kur'anu

'ilm ma'rifa fawāsil al-āy [nauka/tema:] o poznavanju završetaka ajeta

'ilm ma'rifa fawātiḥ al-suwar [nauka/tema:] o poznavanju početaka sura/poglavlja

'ilm ma'rifa ḥawātim al-suwar [nauka/tema:] o poznavanju završetaka sura/poglavlja

'ilm ma'rifa munāsaba al-āyāt wa al-suwar [nauka/tema:] o povezanosti ajeta i sura/poglavlja

'ilm ma'rifa al-āyāt al-muštābihāt [nauka/tema:] o poznavanju ajeta po sličnosti

'ilm ma'rifa i'ğāz al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju mudžize / nedostižnosti Kur'ana

'ilm ma'rifa amsāl al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju mudrih izreka u Kur'anu

'ilm ma'rifa aqsām al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju dijelova Kur'ana

'ilm ma'rifa mubhamāt al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju dvosmislenosti nekih izraza u Kur'anu

'ilm ma'rifa asmā' man nuzil fihim al-Qur'an [nauka/tema] o poznavanju imena onih o kojima su objavljivani kur'anski ajeti

'ilm ma'rifa faḍā'il al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju blagodati Kur'ana

'ilm ma'rifa afdal al-Qur'ān wa fāḍilih [nauka/tema:] o poznavanju najodabranijih dijelova iz Kur'ana

'ilm ma'rifa mufradāt al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju pojedinačnih osobenih dijelova/ajeta iz Kur'ana

'ilm ma'rifa ḥawāṣ al-Qur'ān [nauka/tema:] o poznavanju posebnih svojstava Kur'ana

'ilm ma'rifa tafsīriḥ wa ta'wīliḥ wa bayān šarafih wa al-ḥāğa ilayḥ [nauka/tema:] o poznavanju egzoterijskog i ezoterijskog tumačenja Kur'ana, objašnjenje uzvišenosti tefsira i potrebe za njim

'ilm ma'rifa ġarā'ib al-tafsīr [nauka/tema:] o poznavanju neobičnosti u komentiranju Kur'ana

'ilm ma'rifa ṭabaqāt al-mufasssirin [nauka/tema:] o poznavanju generacija komentatora Kur'ana, mufessira

'ilm ḥawāṣṣ al-ḥurūf [nauka/tema:] o posebnim osobinama nekih brojčanih vrijednosti slova u kur'anskom tekstu

'ilm al-taṣrif bi al-ism al-a'zam [nauka/tema:] o korištenju najvećeg Božijeg imena

[Teme grana] nauke o tumačenju Kur'ana (<i>'ilm al-tafsīr</i>)	
<i>'ilm al-kasr wa al-basṭ</i> [nauka/tema:] o skraćenicama koje predstavljaju jedno od Božijih imena i širenje značenja u kontekstima predviđanja	
<i>'ilm ma'rifa al-zāyārġ</i> [nauka/tema:] o poznavanju tabela za predviđanje	
<i>'ilm ġafr wa al-ġāmi'a</i> [nauka/tema:] o predviđanju s Ploče sudbine koja objedinjuje sva događanja	
<i>'ilm daḥḥ maṭā'in al-Qur'an</i> [nauka/tema:] o otklanjanju napada na Kur'an	
Teme/grane hadiske nauke (<i>furū' 'ilm al-ḥadīṭ</i>)	Teme grana nauke o principima vjerovanja (<i>furū' 'ilm uṣūl al-dīn</i>):
<i>'ilm al-mawā'iz</i> (nauka o propovjedništvu)	
<i>'ilm ad'iyya wa al-awrād</i> (nauka o općim i ponavljajućim molitvama)	
<i>'ilm al-ātār</i> (nauka o naslijeđu autoriteta)	
<i>'ilm al-zuhd wa al-wara'</i> (nauka o asketizmu i pobožnosti)	
<i>'ilm ṣalāh al-ḥāġāt al-wārīda fī al-aḥādīṭ</i> (nauka o molitvi za različite potrebe sadržanoj u predajama/ hadisima)	
<i>'ilm al-maġāzī</i> (nauka o sadržajima predaja iz hadisa)	
Teme/grane nauke o osnovama vjere (<i>furū' 'ilm uṣūl al-fiqh</i>)	O granama jurisprudencije (<i>furū' 'ilm al-fiqh</i>)
<i>'ilm al-naẓar</i> (nauka o teoretiziranju, spekulativnoj argumentaciji)	<i>'ilm al-farā'id</i> (nasljedno pravo)
<i>'ilm al-munāẓara</i> (nauka o načinu vođenja rasprave, disputacija)	<i>'ilm al-šurūt wa al-siġillāt</i> (nauka o uvjetima sastavljanja dopisa i sudskim bilješkama)
<i>'ilm al-ġadal</i> (nauka o raspravljanju, dijalektika)	<i>'ilm al-qaḍā'</i> (nauka o suđenju, etika i principi pravosuđa)
<i>'ilm al-ḥilāf</i> (nauka o razlikama u mišljenju)	<i>'ilm ma'rifa ḥukm al-šarā'i'</i> (nauka o poznavanju presuda u zakonima)
	<i>'ilm al-fatāwā</i> (nauka o donošenju fetava)

Ṭaškoprī-zāde pri kraju djela *Mawḍū'āt al-'ulūm* piše o duhovnom pročišćenju (*al-taṣfiya*) koje treba biti rezultat postupanja po nauci. On razlikuje nauku/znanje koje je stalno prisutno jer se temelji na ljudskoj recepciji pomoću urođenih osjetila (*al-'ilm al-ḥuḍūrī*) kao i nauku koja se stječe (*al-'ilm al-ḥuṣūlī*) na različite načine, uključujući pisane tekstove i prenošenje govorom. U više od četiri petine

teksta djela *Mawḍū'āt al-'ulūm* Ṭaškoprī-zāde se bavi ili općenito značajem nauke iz aspekta vjerskog učenja ili vjerskim (*al-'ulūm al-šar'iyya*) i ezoterijskim naukama (*'ulūm al-bāṭin*). Budući da je Ṭaškoprī-zāde bio dugogodišnji muderris u različitim medresama, u njegovom djelu ogleđa se i potreba za pedagoško-didaktičkim obraćenjem čitateljima. Djelo se formalno sastoji od četiriju predgovora, dvaju temeljnih dijelova i sedam većih cjelina. Ṭaškoprī-zāde, osim što za svaku naučnu disciplinu navodi definiciju, predmet, princip, pedagoške svrhe i opće koristi, također daje i informacije o historiji ili autoritetima te discipline ili oblasti te uvodi čitatelje u relevantnu literaturu.²⁹

Djelo je podijeljeno na dvije glavne cjeline, u kojima se iznose dva osnovna metoda o dobijanju informacija. Prva cjelina (prvih šest većih poglavlja/glava) bavi se mogućnostima dobijanja informacija teorijskom i metodom osjetila (*ṭarīq al-naẓar*), dok se drugi osnovni dio knjige bavi više metodom pročišćavanja (*ṭarīq al-taṣfiya*) duše. Prema njemu, naučne kompetencije stječu samo oni koji znaju kombinirati ta dva osnovna metoda stjecanja znanja. Pojam *'ilm*/nauka u djelu se koristi u vrlo širokom opsegu i u vrlo različitim kontekstima. Rosenthal navodi da se kod Ṭaškoprī-zādea spominje 316 „nauka/ilmova“ u širem značenju tog pojma.³⁰ Iz sadržaja već priređenih izdanja navedenog djela može se uočiti da se tematske odrednice *'ilm* i *'ulūm* (nauka, nauke, znanje, znanja), uz pokoji ponovljeni pojam, javljaju oko 420 puta. Klasifikacija nauka prema postojanju u pismu, riječi, umu i vanjskom svijetu načelno je preuzeta od Ibn Sīnāa, pri čemu se nauke koje se „prenose pismom, jezikom i mišlju“ smatraju „instrumentalnim“ naukama. Ako se do znanja stiže razumom, takve su nauke ubrajane u filozofske nauke, a ako se na temelju izvora islama dolazi do određenih spoznaja, onda su one u grupi šerijatskih nauka. „Nauku o klasifikaciji nauka“ (*'ilm taqāsīm al-'ulūm*) on uvrštava u podgranu metafizike.

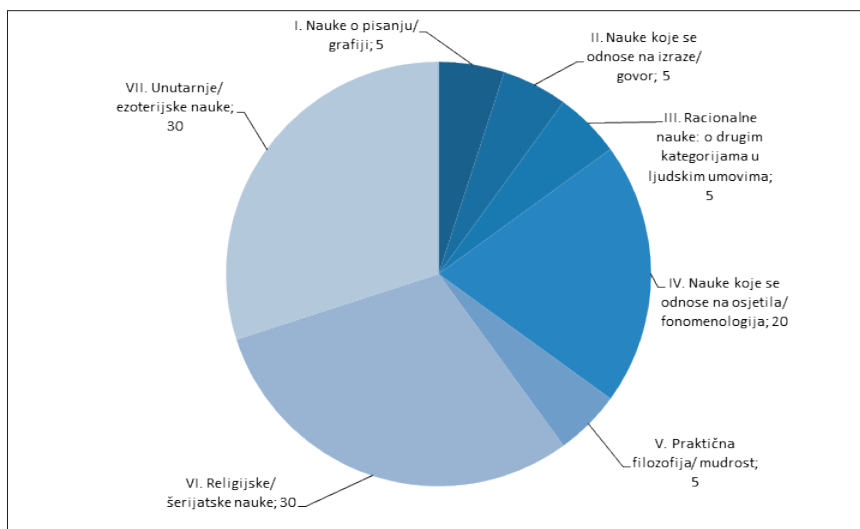
Iako je Ṭaškoprī-zāde pisao o brojnim temama u naukama/znanjima općenito, treba ipak u analizi spomenuti da je on u svom djelu najviše prostora posvetio opisu vjerskih nauka i načinu čišćenja duše kako bi se mogla dosegnuti unutarnja znanja/nauke (*al-'ulūm al-bāṭin*), ne samo racionalno nego i znanje duše, skriveno znanje. Iz dijagrama koji slijedi moguće je steći sliku o tome kojim je naukama u svom djelu *Mawḍū'āt al-'ulūm* Ṭaškoprī-zāde najviše posvetio pažnje.

U biti, druga cjelina knjige predstavlja neku vrstu prerađenih pedagoško-didaktičkih traktata nastalih na osnovu al-Ġazālījevih djela u kojima je podsticao učenike da se bave vjerskim naukama, što je temeljna ideja vodilja iskazana u višetomnom djelu *Ihyā 'ulūm al-dīn* (*Oživljavanje vjerskih nauka*). Navedene

29 İlhan Kutluer, „Miftâhu's-sâide“, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020), str. 18.

30 Franz Rosenthal, *Knowledge Triumphant: The Concept of Knowledge in Medieval Islam*, vol. 2 (Leiden – Boston: Brill, 2007), str. 44.

teme univerzalnog su karaktera i spadaju u opća mjesta kurikuluma u medresama nizamijama, te se mogu pronaći u većini udžbenika u medresama bez obzira o kojem se rangu osmanske medrese radi.³¹

U nizamijama još od vremena al-Ġazālīja dominira stav da je upoznavanje s osnovnim vjerskim naukama obaveza svakog muslimana, dok su ostale nauke (prirodne, matematičke, filozofske, filološke) obaveza zajednice, te je dovoljno da se jedna manja skupina ljudi bavi takvim naukama kako bi odgovornost za njihovo stjecanje spala s ostalih članova zajednice. To je zapravo i jedan od temeljnih postulata koji je ponavljao jedan dio vjerskih učenjaka a koji je obilježio razvoj intelektualne misli kod Osmanlija u 16. stoljeću, što se zapaža i u stavovima znamenitih predstavnika uleme tog perioda, kod Čivī-zādea, Ebus-su'ūda i Birgivīja.³² I prema njima, osnove šerijatskih nauka obaveza su svakog muslimana, dok su ostale nauke obaveza zajednice (*min furūd al-kifāyā*). Taj stav prenosi i Ṭaškoprī-zāde.

U poglavlju o pohvaljenim i pokuđenim naukama Ṭaškoprī-zāde daje opće viđenje nauke i valorizaciju određenih disciplina iz aspekta obaveze i koristi za društvo. On tako uvodi i etički kriterij u klasifikaciju i valorizaciju nauka/ znanja. Za takvu vrstu kvalifikacije nauka, po njemu, presudna je namjera onog ko se bavi određenom vrstom nauke. Ako se čovjek bavi određenom naukom s dobrom namjerom, ta nauka je pohvalna, bez obzira o kojoj je vrsti nauke riječ. Ukoliko se čovjek bavi nekom naukom s lošim namjerama, onda se radi o

31 Ne čudi da je navedeni dio knjige Ṭaškoprī-zāde u najvećoj mjeri diktirao u pero svojih učenika, iz medresa.

32 Osman Cengiz, *16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları : Çivizāde – Ebus-su'ūd – Birgivi* (İstanbul: Ketebe Yayınları), 2019.

pokuđenoj praksi u nauci. Tako Țaškoprī-zāde, kao primjer, navodi kako su sve šerijatske nauke po svojoj naravi pohvaljene (*maḥmūda*). Međutim, ako se čovjek bavi šerijatskim naukama sa zlom namjerom, onda je to njegovo znanje (*‘ilm*) pokuđeno. Ako se zloupotrebljavaju osnovni principi opće koristi za zajednicu muslimana te principi pravde i istine čak i u izučavanju šerijatskih nauka, i takva je zloupotreba u bavljenju vjerskim naukama pokuđena. Pohvaljene su nauke i one koje donose korist zajednici a nisu u suprotnosti s vjerom (matematika, medicina, agronomija), dok su principijelno pokuđene one koje su u suprotnosti s vjerskim propisima, kao što su: gatanje, proricanje, magija, vradžbine i slično.

Može se slobodnije zaključiti da je tradicija klasifikacije nauka u osmanskim nizamijama zadržavala potrebnu širinu i uvažavala gotovo sve nauke, uz uvjet da se te nauke koriste prema vjerskim načelima moralnosti i svrsishodnosti. Ukratko, dok je u literaturi u osmanskoj literarnoj zajednici prevladavala klasična koncepcija znanja i nauke, naslijeđena iz srednjovjekovne islamske literarne tradicije, može se slobodno zaključiti, nije postojala nikakva ozbiljnija smetnja utemeljenju ustanova kao što je istanbulski opservatorij. Činjenica da je tadašnje sultane više zanimala astrologija nego astronomija nema veze s klasičnom klasifikacijom nauka, a takva praksa više je odraz vladarskih želja nego potreba društva za naučnim spoznajama.

3. Nev’ījeva klasifikacija nauka u djelu *Netā’icū l-fīnūn*: utjecaj na osmansku literarnu tradiciju u ranom novovjekovlju

Unutar različitih intelektualnih krugova u Osmanskom carstvu čitala se literatura iz oblasti koje su bile važne i zanimljive tim krugovima. U obrazovnom sistemu, u osmanskim nizamijama uglavnom se čitala literatura na arapskom jeziku, a izučavali su se vjerski predmeti ili predmeti iz filologije arapskog jezika. Ista ili slična literatura cirkulirala je u velikom dijelu tadašnjeg muslimanskog svijeta, bez obzira na to da li se radilo o rumelijskim i anadolskim medresama ili o medresama na arapskom govornom području. Ako je u ranijem periodu i bilo određenih utjecaja iz semerkandskih ili drugih medresa, nakon osvajanja velikih prostranstava gdje je arapski jezik bio maternji a nastava se odvijala u nizamijama, dolazi do snažnije unifikacije obrazovanja u osmanskim medresama. Svršenik medrese jeste mogao koristiti arapski jezik ako se odluči za bavljenje vjerskim znanostima, ali ukoliko je želio naći mjesta u osmanskoj administraciji na bilo kojem nivou, bilo mu je potrebno i znanje turskog jezika. Manje obrazovani sloj stanovništva na prostoru Anadolije i na ostalim nearapskim govornim područjima teško je mogao pratiti složeniju literaturu na arapskom jeziku.

Djela koja su prevedena na turski bila su posebno popularna i dostupna širem sloju čitatelja. Na turskom se razvijala historiografija i pisala poezija i u drugim kulturnim centrima izvan prijestolnice. Sve se više djela počelo prevoditi s perzijskog na turski jezik.³³ Raniji trend pisanja djela na arapskom postepeno se mijenja. Počinju se prevoditi i djela koja su ranije u Carstvu pisana na arapskom, kao što je slučaj s djelom *Fawā'ih al-miskiyya fi al-fawā'tih al-makkiyya* 'Abdurrahmāna Bistāmīja, čiji se prijevod na turski pojavljuje 1572. godine. Brojni svršenci medresa ili poznavaoči arapskog ili perzijskog jezika podsticani su da prevode djela tesavufske tematike. Na taj se način sufijska literatura popularizirala i kroz obrazovni sistem, institucije i intelektualne krugove, osvajajući sve više prostora u društvenom životu i utjecaja na administraciju i javni život. U širem društvenom kontekstu različiti koncepti spoznaje težili su interpretaciji „duhovnog“ znanja kao znanja koje sve obuhvata u relativnom smislu, s jedne strane, dok se sam koncept nauke rekontekstualizira u skladu s novim idejama, i evidentno mijenja u odnosu na ranije pristupe pojmu klasifikacije nauka. O tome svjedoče i djela koja se bave klasifikacijama nauka iz drugačije perspektive.

Malkarali Nev'ī primarno nastoji napraviti kompendij ranijih djela koje se bave klasifikacijom nauka i svom djelu daje naslov *Netā'icü l-fünün ve meḥāsinü l-mutün* (*Rezultati umijeća / naučnih disciplina i najljepši tekstovi*). Navodi kako su pri pisanju djela korištena tri osnovna izvora: *Yawāqīt al-'ulüm* (*Dragulji nauka*) – djelo koje se pripisuje al-Gazālīju³⁴, *Al-Fawā'ih al-miskiyya* 'Abdurrahmāna Bistāmīja i *Mawdū'āt al-'ulüm*. Zanimljiva je bilješka na početku rukopisa djela *Yawāqīt al-'ulüm* u kolekciji Sktp. Ayasofya 4351, koja glasi: „Kitab *Yawāqīt al-'ulüm* bi al-fārisiyye / fi anwā' al-'ulüm min qibal al-ṭaṣawwuf“ (*Knjiga Dragulji nauka, na perzijskom jeziku / o vrstama nauka iz aspekta tesavvufa*). Dakle, prvo od triju temeljnih djela na koje se djelo *Netā'icü l-fünün ve meḥāsinü l-mutün* Malkarali Nev'ija koncepcijski oslanja prepoznato je kao djelo koje je sastavljeno je “iz aspekta tesavvufa” (sufizma), kao kompilacija iz djela koje se pripisuje al-Gazālīju.³⁵ Inače, mnoga djela koja u tom periodu počinju riječju *yawāqīt* u

33 O tome koliko je bio značajan arapski jezik prilikom nabavljanja i prepisivanja djela na arapskom jeziku, govori nam i jedan obični podatak o zastupljenosti rukopisa na određenim jezicima u istanbulskim rukopisnim kolekcijama. Tako je u rukopisnim kolekcijama koje se danas čuvaju u Biblioteci Sulejmanija u Istanbulu na *arapskom jeziku* napisano oko 75% djela (oko 50.000 kodeksa), na *osmanskom turskom* 18,3% (oko 12.000 kodeksa), na *perzijskom* 5,6% (3.680 kodeksa) a na ostalim jezicima 1,1%.

34 U rukopisnim osmanskim bibliotekama možemo naći nekoliko rukopisa djela *Yawāqīt al-'ulüm*. Uglavnom se radi o djelima koja predstavljaju izbor iz djela *Yawāqīt al-'ulüm* koje se pripisuje al-Gazālīju. Tako se pri kraju rukopisa navedenog djela iz kolekcije Istanbulskeg univerziteta (IÜ Ktp. F920, fol. 151r) nalazi bilješka da se u djelu skraćeno opisuju 22 naučne discipline iz al-Gazālījevog djela *Yawāqīt al-'ulüm*.

35 U istoj kolekciji rukopisa Ayasofya pod brojem 4352 nalazi se stariji prepis djela *Yawāqīt al-'ulüm* koji je datiran 11. šabana 771. / 10. marta 1370. godine, na čijem početku se nalazi bilješka: *Kitāb Yawāqīt al-'ulüm / salāsīn 'ilman bi-l-fārisiyya / awaluhā 'ilm al-kalām* (*Knjiga Dragulji nauka, trideset nauka / na perzijskom jeziku, prva je apologetika / 'ilm al-kalām*).

osmanskim rukopisnim bibliotekama inspirirana su učenjima Ibn Arabīja, kao što je djelo *Al-Yawāqīt wa al-gawābir fī bayān ‘aqā'id al-akābir* ‘Abdulwahhāba bin Aḥmada al-Ša'rānīja i drugih autora kao što su Qazwīnī i Šihābuddīn Rāḍī al-islām Muḥammad Ṭāhir.

Drugo djelo koje je utjecalo na klasifikaciju nauka i neke ideje u djelu Malkaral Nev'ija također je tesavufsko djelo *Al-Fawā'ih al-miskiyya*, koje se pripisuje 'Abdurrahmānu Bistāmiju, prevedeno 1572. na turski. Djelo je nastalo po uzoru na poznato Ibn 'Arabījevo djelo *Kitāb al-Futūḥāt al-Makkiyya*. Al-Bistāmī je kroz navedeno djelo u osmanski pisani diskurs sredinom 15. stoljeća uveo mistiku brojeva ali i brojne elemente okultizma koje je koristio da naglasi tu mistiku, svjesno ili nesvjesno relativizirajući smisao riječi *'ilm/nauka/znanje* u tadašnjoj osmanskoj pisanoj tradiciji. Treće djelo koje je utjecalo na pisanje djela o naukama iz pera Malkarali Nev'ija jeste djelo *Mawḍū'āt al-'ulūm*. Iako autor ne navodi ime pisca djela *Mawḍū'āt al-'ulūm*, iz samog teksta uočava se veća sličnost s djelom *Mawḍū'āt al-'ulūm*, koje je napisao Ṭaškoprīzāde nego s Mollā Luṭfijevim djelom slične tematike. No, utjecaj definicija iz Ṭaškoprīzādeovog djela *Mawḍū'āt al-'ulūm* više je nego očit. Treba naglasiti: iako od Ṭaškoprīzādea preuzima određene definicije nauka i nazive djela iz pojedinih naučnih grana, koncepcija Malkarali Nev'ija pri klasifikaciji nauka i njihovom vrednovanju razlikuje se od klasifikacije nauka kakvu srećemo kod Ṭaškoprīzādea. Malkarali Nev'ī se odlučuje spomenuti općenito različite nauke ali ih sistematski ne opisuje. Umjesto toga, on se odlučuje za subjektivni odabir i detaljniji opis/definiciju onih nauka koje odgovaraju njegovom konceptu usvajanja znanja općenito. Radi se o žanrovskim razlikama. Djelo Ṭaškoprīzādea *Mawḍū'āt al-'ulūm* žanrovski se ubraja u enciklopedijska djela klasifikacijske (*taṣnīf-i 'ulūm*) naravi, dok je djelo *Yawāqīt al-'ulūm* selektivno-antologijske (*enmūzec*) naravi. Nev'ijevo navođenje drugih klasifikacija u tekstu u službi je opće poruke njegovog djela. Dvije su osnovne karakteristike njegovog djela:

- a) Taksonomija i odabir nekih nauka za opisivanje temelji se na djelu *Yawāqīt al-'ulūm (Dragulji nauka)*, kako se navodi u nekim rukopisima navedenog djela, koje je koncipirano na tesavufskom učenju / principima (*min qibal al-ṭaṣawwuf* – iz aspekta tesavvufa).
- b) Uvodno i finalno poglavlje sa dosta pripovijesti i pitanja važnih za određenu nauku ima za cilj pojednostaviti i popularizirati pristup proučavanju nauka općenito.

S obzirom na završne dijelove poglavlja u kojima iznosi svoje opće stavove i na sami naslov djela, vidi se da je Nev'ī želio dati opći uvid u sve nauke na različite načine tako da njegovo djelo nije samo antologijske naravi nego i kvazienciklopedijske naravi. Da bi se bolje shvatio kontekst analize, treba navesti

da je popularno enciklopedijsko djelo *Netā'icū l-fünūn ve meḥāsinū l-mutūn* Malkarali Nev'ija jedno je od najprepisivanijih djela kod Osmanlija koje se bavi tematikom klasifikacije nauka i bitno je utjecalo na razvoj nauka i oblikovanje pisanog diskursa kod Osmanlija od druge polovine 16. stoljeća do sredine 18. stoljeća, pa i kasnije. Jedan od razloga je to što je djelo napisano sažeto, kao kompendij i na turskom jeziku, za razliku od Țaškoprizādeovog djela *Mawḏū'āt al-'ulūm*, koje je napisano na arapskom jeziku i bilo je preobimno za čitanje ili prepisivanje. Iako je i Țaškoprizādeovo djelo ubrzo prevedeno i na turski jezik, društvena zbilja i praktične potrebe, uključujući i medije dodatne popularizacije djela, nisu dopuštali neku osobitu popularizaciju Țaškoprizādeovog djela. Nedostajao mu je medij prenošenja i neki popularniji koncept budući da se u to vrijeme tesavufski koncept i poimanje znanja i spoznaje već uveliko raširio čak i u osmanskim medresama, ali i u drugim krugovima izvan primarnog obrazovanja. U nekim djelima tesavufski autoritet Ibn 'Arabija nadjačao je autoritet al-Ġazālīja čak i u nekim krugovima uleme koja se školovala u medresama koje su utemeljene na principima spoznaje koje je pedagoško-didaktički utemeljio al-Ġazālī. Sličnu sudbinu doživjelo je i djelo Katiba Čelebīja o naukama i literaturi o naukama i srednjovjekovnoj muslimanskoj literaturi općenito, djelo koje je prevedeno na turski jezik tek djelomično krajem 19. a u cijelosti u 20. stoljeću. Stoga je i kritički odnos Katiba Čelebīja o nerazvijenosti nauka kod muslimana u njegovom vremenu više skoncentriran na kritiku obrazovnog sistema koji je postao pretijesan za šire koncepcije unatoč povećanom broju svršenika medresa. Formalno, Malkarali Nev'ī u uvodnom dijelu izdvaja nauke koje strukturira i opisuje kroz sljedeća poglavlja:³⁶

Nauke	Poglavlja
Nauka o osnovama vjerovanja	<i>Ḥikāyet-i Civān</i> (Priča o dobrom mladiću) [<i>'İlm-i uşūl-i dīn</i>]
Historiografija	<i>'İlm-i tāriḥ</i>
Filozofija	<i>'İlm-i ḥikmet</i>
Astronomija	<i>'İlm-i hey'et</i>
Apologetika	<i>'İlm-i kelām</i>
Osnove islamske jurisprudencije	<i>'İlm-i uşūl-i fiqh</i>
Nauka o razlikama između dvaju imama	<i>'İlm-i ḥilāf beyne-l-imāmeyn</i>
Tefsir, tumačenje Kur'ana	<i>'İlm-i tefsīr</i>
Nauka o tesavvufu	<i>'İlm-i taşavvuf</i>
Nauka o tumačenju snova	<i>'İlm-i ta'bīr-i ḥ'vāb</i>
Nauka o isceljivanju i magiji	<i>'İlm-i ruqy vü efsūn</i>

36 Priča i sadržaj preuzeti iz djela *Yawāqūt al-'ulūm*, iz poglavlja pod nazivom *'İlm uşūl al-dīn*.

Nauke	Poglavlja
Medicina	<i>‘İlm-i tıbb</i>
Agronomija	<i>‘İlm-i felâhat</i>
Astrologija	<i>‘İlm-i nücüm</i>
Manticizam i ornitomantija (gatanje)	<i>‘İlm-i fâl ü zecr</i>
Ostale nauke (uglavnom filološke)	<i>Hikâyet-i Beşir ü Şādân</i> (Priča o Beşiru i Şādānu)

Nevî u uvodu djela navodi da će detaljnije opisati dvanaest nauka, a u predgovoru i naslovima poglavlja navodi četrnaest nauka. Vjerovatno navodi dvanest naučnih disciplina kada misli na detaljniji i sistematičniji opis, a četrnaest kada gradi strukturu djela uz uvodno i završno poglavlje knjige. Naime, u kontekstu objašnjavanja mjesta i razvoja određene naučne discipline u klasičnoj islamskoj literarnoj tradiciji Nevî spominje i druge nauke osim detaljnije opisanih. Većinu rasporeda nauka preuzima iz djela *Yawâqıt al-‘ulüm* koje se pripisuje al-Ġazâlîju.

Treba napomenuti da je od vjerskih nauka Malkarali Nevî u svojoj klasifikaciji nauka, iz samo njemu poznatih razloga, od vjerskih disciplina u opisu izostavio nauku o hadisu (*‘ilm al-ḥadîṭ*), koja se ubraja u jednu od temeljnih vjerskih disciplina. Od prirodnih znanosti izostavio je opis matematike (*‘ilm al-ḥisâb*), koja se, s druge strane, ubraja u jednu od važnijih prirodoslovnih znanosti. Vjerovatno je takav pristup navedenim naučnim disciplinama mogao imati utjecaja na razvoj specifičnog odnosa prema “ustroju” (*tartīb*) nauka u osmanskome društvu. Da bi se bolje mogle shvatiti posljedice takvog pristupa, potrebno je imati na umu nekoliko činjenica i podataka o autoru i djelu: a) Malkarali Nevî je imao veliki utjecaj na sultana Murata III, bio je čak i *lala*/učitelj princu Mehmedu, koji je kasnije također postao sultan, b) iz biografije Malkarali Nevîja vidi se da je bio okrenut tesavufskom pristupu nauci i popularan među dervišima i šejhovima ponajviše zbog popularizacije i komentara najznačajnijih djela i ideja Ibn ‘Arabîja, c) Malkarali Nevî je bio popularan među najpoznatijim divanskim pjesnicima i cijenjen po pjesničkom umijeću tako da su mnogi kasniji pjesnici uzimali njegove pjesme za primjer pri pisanju svojih pjesama, uključujući i ideje i stavove prema određenim naukama i znanjima koja čovjek stječe i prenosi na druge, d) djelo *Netâ’icü l-fünûn* jedno je od prvih autorskih djela na turskom jeziku koje se bavi klasifikacijom i opisom naučnih disciplina, e) djelo *Netâ’icü l-fünûn* najprepisivanije je djelo kod Osmanlija koje se bavi hijerarhijskom klasifikacijom (*tartīb*) nauka, a prijepisi njegovih djela prisutni su gotovo u svakoj rukopisnoj zbirci iz osmanskog perioda, osobito u Istanbulu i na prostoru gdje se govori turski jezik i daleko nadmašuju prijepise ostalih sličnih djela u osmanskim rukopisnim zbirkama koja se bave klasifikacijom nauka, f) djelo *Netâ’icü l-fünûn*

izvršilo je vidan utjecaj na kasnije klasifikacije nauka u osmanskom periodu, bilo da se radi o onim u stihu ili prozi, a osobito na ona djela koja se bave naukama iz aspekta tesavvufa iz kasnijih stoljeća i g) u ostalim rukopisnim djelima, a osobito u međžmuama, zapaža se značajan utjecaj djela *Netā'icü l-fünün* kad je riječ o disciplinama kojima se bave takva djela. Na osnovu svega navedenog, moglo bi se pretpostaviti s velikom vjerovatnoćom da je klasifikacija nauka u djelu *Netā'icü l-fünün* izvršila značajan utjecaj i ostavila posljedice na razvoj specifičnog odnosa prema "ustroju" (*tartīb*) nauka u osmanskom društvu.

4. Zaključak: sukob i dopunjavanje koncepata

Usporedbom primarnih izvora, odnosno rukopisa koji se izravno bave klasifikacijom nauka, bilo da je riječ o općoj tematskoj (*mawḏū'āt*) ili sažetoj selektivnoj taksonomijskoj (*al-tartīb*) klasifikaciji, moguće je utvrditi neke opće tendencije. Naime, proces dopunjavanja ranijeg koncepta klasifikacije nauka iz srednjovjekovne muslimanske literarne tradicije evidentan je u djelu *Miftāḥ alsa'āda wa mišbāḥ al-sayyāda fī mawḏū'āt al-'ulūm* (*Ključ sreće i svjetiljka plemenitosti u tematskom opisu nauka*), poznatom po kraćem naslovu *Mawḏū'āt al-'ulūm* (Teme nauka), čiji je autor ʿAškopri-zāde. Međutim, djelo *Fawā'ih al-miskiyya fī al-fawā'ih al-makkiyya* 'Abdurrahmāna Bistāmīja, koje je prevedeno 1572. na turski jezik, toliko odudara od klasičnih klasifikacija nauka u muslimanskoj literaturi i toliko relativizira pojam nauke/znanja a uvodi simboliku mistične naravi da se gotovo i ne može smatrati djelom koje govori o klasifikaciji nauka u tradicionalnom smislu onako kako su nauke klasificirane u srednjovjekovnoj muslimanskoj literaturi. To što je autor otišao u sfere iracionalnog i nemjerljivog, čak i prema tadašnjoj srednjovjekovnoj naučnoj metodologiji, nije toliko problematično koliko je problematičan pristup po kojem autor navodi da daje simbiozu al-Ġazālījevog učenja o naukama³⁷ i Ibn 'Arabījevog učenja a u praksi iznosi brojne stavove i radikalni pristup koji je al-Ġazālī oštro kritizirao. Djelo *Netā'icü l-fünün ve mehāsiniü l-mutün* Malkarali Nev'ija oslanja se na navedeno djelo Abdurrahmāna al-Bistāmīja, kako sam autor navodi, uz napomenu da je koristio i djelo *Yawāqit al-'ulūm* (*Dragulji nauka*), koje se pripisuje al-Ġazālīju i djela *Mawḏū'āt al-'ulūm* (*Teme nauka*) ne navodeći autora tog djela. No, u naslovu autor sugerira da je njegovo djelo „rezultat istraživanja svih naučnih disciplina“ (*natā'ig al-fünün*), odnosno da je u djelu zapravo ponuđeno ono što je bitno o naukama. No, iz nepoznatih razloga izostavlja neke nauke – kao što su

37 Vidi detaljnije u: *Abu Hamid Al-Ghazali. Nesuvislost filozofa*, Daniel Bučan (prev.) (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993), str. 10-20.

hadis i *matematika*, iako se te nauke opisuju i u djelu *Yawāqīt al-'ulūm* i u djelu *Mawḍū'āt al-'ulūm* Taškoprī-zādea. Na samom početku uvodi raspravu kroz priču o dobrom mladiću koji brani principe ispravnog vjerovanja, doduše preuzimajući istu iz djela *Yawāqīt al-'ulūm*, zatim priču nastavlja kroz opisivanje autoriteta iz filozofije i apologetike ('ilm al-kalām), da bi filološke nauke predstavio bez uobičajene metodologije, kroz priču o Beširu i Šadanu, relativizirajući njihov značaj u taksonomijama naučnih disciplina koje treba posebno izdvajati i opisivati. Davanje prednosti umijećima proricanja sudbine i gatanja u vrijednosnoj ljestvici opisanih nauka nad filološkim disciplinama moglo je proizvesti različite reakcije u krugovima učenjaka koji su se bavili filološkim disciplinama. Ranije se filologija u kontekstu klasifikacije nauka kod Taškoprī-zādea i Mullā Lutfija koristila kao sredstvo za stjecanje novih spoznaja pisanim i usmenim putem, dok se u krugovima kojima je pripadao Malkarali Nev'ī ona uglavnom koristi kao sredstvo za bolje razumijevanje jezika i poruka sufijskih djela i velikana. No, teško je donijeti konačan sud o tome da li je Nev'ijevo izostavljanje *hadisa* u klasifikaciji nauka kada govori o vjerskim naukama nenamjerna omaška. Doista, teško je opravdati Nev'ijevo pozivanje na al-Ġazālīja a izostaviti vjersku nauku koja se bavi drugim najvažnijim izvorom islamskog učenja – sunnet/hadis. Da nevolja bude još veća, odmah poslije vjerske naučne discipline poznate kao *tefsir*, a koja se bavi prvim izvorom islamskog učenja – razumijevanjem Kur'ana, Malkarali Nev'ī umjesto *hadisa* stavlja u svoj redoslijed nauka (*tartīb al-'ulūm*) naučnu disciplinu koju naziva *'ilm-i tašavvuf* – nauka o tesavvufu. Izostavljanje jedne od temeljnih vjerskih disciplina i stavljanje na njeno mjesto druge discipline, zatim stavljanje disciplina kao što su tumačenje snova, iscjeljivanje, magija a izostavljanje *hadisa*, ili pak stavljanje opisa disciplina kao što su tumačenje snova, iscjeljenje i magija ispred opisa medicine, teško se može objasniti, a kamoli opravdati. Svakako da je takav odabir i pristup mogao izazvati različite reakcije u različitim intelektualnim krugovima i na razini tekstualne produkcije ali i u nastojanju da svaka grupacija ostvari svoj utjecaj u javnom životu u osmanskom društvu.

Izravni sukob na razini tekstualne produkcije zapaža se u jednom traktatu Malkarali Nev'ija, naslovljenom kao *Sinan Paša'ya Mektup* (*Pismo Sinan-paši*) u kojem se Malkarali Nev'ī žali na činjenicu da mu je veliki vezir Sinan-paša uskratio traženu potporu riječima *Şā'ir ehl-i 'ilim olmaz* ('Od pjesnika nema učenjaka') tvrdeći kako je Sinan-paša vjerovatno bio pod utjecajem neke *uleme* koja je protivnik onoga što ne poznaje, dodajući da se *bahatost uleme u nauci najčešće opravdava šerijatom*.³⁸ Da li je navedeni traktat bio neka vrsta reakcije određenih intelektualnih krugova u blizini Sinan-paše par godina nakon Nev'ijeve

38 Kortantamer Tunca, „Nev'ī Efendi'nin Sadrazam Sinan Paşa'ya Ders Veren Bir Mektubu”, *Osmanlı Araştırmaları*, 11:11 (1991), str. 217-218, dostupno na: <https://dergipark.org.tr/pub/oa/issue/10967/131192>, pristupljeno 23. 4. 2023)

enciklopedije, teško je sa sigurnošću ustvrditi jer se i u samom tekstu traktata takva tvrdnja daje u formi pretpostavke. No, izostavljanje hadisa među vjerskim naukama i stavljanje tesavvufa na njegovu poziciju svakako je moglo izazvati reakciju u vjerskim krugovima i u njegovo vrijeme i kasnije, otvarajući mogućnost i za otvoreno protivljenje ili prikriveni sukob. Tradicionalni obrazovni sistem osmanskih medresa sadržavao je osnovnu literaturu iz hadisa u svom nastavnom programu tako da se pozicija hadisa kao nauke ipak mogla braniti kroz osmanski obrazovni sistem, za razliku od matematike, koja je bila prepuštena manjoj skupini entuzijasta bez nekog posebnog utjecaja u administraciji ili društvenim krugovima koji su imali utjecaja na šire društvene tokove, uključujući i razvitak naučne misli u osmanskom društvu. To implicite potvrđuju i biografije učenjaka, iz kojih se vidi da je krajem 16. i tokom 17. stoljeća relativno mali broj matematičara u Osmanskom carstvu, a od tih matematičara najviše ih je porijeklom iz krajeva tzv. arapskog govornog područja, uglavnom iz Kaira i Halepa.³⁹ Teško je takav odnos prema matematici pripisati utjecaju određenog djela na širu društvenu zajednicu budući da je i to djelo samo po sebi rezultat društvenih kretanja u osmanskom društvu i nekih obrazovnih krugova u Istanbulu sredinom 16. stoljeća.

Osim neslaganja o pitanju važnosti određenih nauka u literaturi, posebno je zanimljiva pojava neslaganja i sukoba u samom društvu. Različite grupacije pokušavaju biti što bliže Dvoru i administrativnoj ili vojnoj eliti. Medrese nastoje zadržati tradicionalni koncept podučavanja naslijeđen još iz vremena ranijih klasičnih nizamija medresa, dok su derviški redovi i sufijski šejhovi radili na popularizaciji koncepata spoznaje u gotovo svim slojevima društva, uključujući i obrazovne institucije na svim razinama. Učenjaci koji su se zanimali za medicinu, astronomiju i matematiku mogli su se zadovoljiti prepisivanjem i analizom klasičnih djela iz tih oblasti, ali je njihov utjecaj u društvu i na Dvoru u stvarnosti bio prilično ograničen. Vjerski učenjaci koji se nisu istovremeno zanimali i za tesavufske teme uglavnom su predstavljani kao pobožnjaci koji se bave vanjskim aspektom pobožnosti (*zāhidi*), dok su duhovni znalci (*'arif*) predstavljani kao oni koji slijede put Spoznaje i duhovnosti. Značajnija djela nastaju u određenim krugovima koji uporedo djeluju u društvu, ili izolirano ili se međusobno prožimajući. U medresama se razvijaju vjerske i filološke discipline, u sufijskim krugovima, kružocima i tekijama obrađuju se uglavnom sufijske teme i značajnija sufijska djela. Sukob koncepata bio je sasvim prirodan, ali nije predstavljao posebnu teškoću. Štaviše, katkada je unutar tih krugova iste idejne orijentacije dolazilo do različitih neslaganja koja su mogla biti i veća nego između krugova s različitim pristupima naukama i spoznaji u najširem smislu. Tako je, naprimjer, različito i vrlo široko poimanje sufizma u derviškim redovima ili pokretima često

39 Mahmut Karakaş, *Müşbet ilimde müslüman alimler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991).

dovodilo do velikih sukoba među samim derviškim autoritetima, što se negativno odražavalo na neka društvena zbivanja u 17. stoljeću.

Treba također navesti i da je veliki broj učenika koji su gajili simpatije prema sufizmu završavao medrese i kasnije radio na poziciji imama, hatiba, muderrisa ili kadije. Takva pojava nije rijetka sredinom 16. stoljeća. Oni su nastojali pomiriti klasično obrazovanje u nizamijama i sufijske ideje, tako da su oni svoju misiju doživljavali kao neku vrstu dopunjavanja navedenih dvaju koncepata na putu stjecanja znanja. I to je vjerovatno jedan od razloga zašto se nije osjećala neka posebna potreba za različitim naukama izvan navedenih, kako humanističkim tako i prirodoslovnim ili tehničkim, sve do krajem 17. i početka 18. stoljeća, kada dolazi do postepenog okretanja ka evropskoj znanstvenoj tradiciji, osobito na polju prirodoslovnih nauka. Osmanska intelektualna zajednica, uprkos različitim, već navedenim strujanjima, prividno je ostala otvorena i za konceptualizacije znanja i nauka u najširem smislu, ali je popularizirala samo određeni tip nauka. Premda je i al-Ġazālī bio cijenjen kao učenjak kojeg su u osmanskim intelektualnim krugovima prihvatili kao veliki autoritet, kao što se vidi i iz djela o klasifikacijama nauka, u praksi su daleko više bili cijenjeni učenjaci koji su komentirali Ibn ‘Arabija nego al-Ġazālīja. Štaviše, da apsurd bude veći, na Al-Ġazālīja se u literaturi najčešće samo formalno pozivalo, dok su se istovremeno slijedile metode koje je al-Ġazālī najviše kritizirao u svojim djelima. Stoga je u biti pogrešna i pretpostavka česta u literaturi da je al-Ġazālī uništio razvoj nauka kod muslimana time što je kroz obrazovni sistem i svoja djela preferirao samo vjerske znanosti. Naime, njegov je pristup ipak ostavljao otvorena vrata za sve znanosti kojim se čovjek bavi s dobrom namjerom, što se vidi i iz djela Taškoprīzādea koje je nastalo u krugovima učenjaka nizamija. Čini se da takav slučaj nije s djelima koja se bave klasifikacijama nauka u koje su inkorporirani neki stavovi i mišljenja Ibn ‘Arabija kojima se relativizira izvanjsko znanje, čime se relativizira i deracionalizira sam pojam nauke u užem smislu, što se jasno uočava u djelima Abdurrahmāna Al-Biṣṭāmija i Malkarali Nev‘ija.

Literatura

- Adivar, A. Adnan, *Osmanlı Türklerinde İlim* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982)
Al-Ghazali, Abu Hamid, Nesuwislost filozofa, Daniel Bučan (prev.) (Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 1993)
Aristotel, Fizika, Blagojević U. S. (prev.) (Beograd: Paideia, 2006)
 Barışan, Cemile, *İbn Haldun'un İslam Düşüncesindeki Arka Planı ve Mukaddime'nin İlimler Tasnifindeki Yeri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2013) [neobjavljena doktorska teza]

- Beitia, A. Cortabarría, „Kindî'de ilimlerin sınıflandırılması (I)“, Emrullah Yüksel (prev.), *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1982).
- Çelik, Kadir, *İslam Düşünce Tarihinde İlimler Tasnifi ve Sebepleri* (Yalova: Yalova Üniversitesi, 2019), [neobjavljena magistarska radnja]
- Cengiz, Osman, *16. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları. Çivizâde – Ebussu'û – Birgivi* (İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019)
- Çınar, Selime, *Fârâbî'den Taşköprizâde'ye: İslam Medeniyetinde İlimler Tasnifinin Gelişimi* (İstanbul: 2014)
- Eid, Shady, *Kalkaşendi'nin Subhu'l-a'sâ Adlı Eserinin Hat Sanatı Açısından Değerlendirilmesi* (İstanbul, 2021)
- Haverić, Tarik, *Srednjovjekovno filozofijsko nazivlje u arapskom jeziku* (Sarajevo: ElKalem, 1991)
- Karakaş, Mahmut, *Müsbet ilimde müslüman alimler* (Ankara: Kültür Bakanlığı, 1991)
- Kutluer, İlhan, „Miftâhu's-saâde“, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 30 (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020)
- Prochazka-Eisl, Gisela, Hülya Çelik, sa with Adnan Kadrić, *Texts on Popular Learning in Early Modern Ottoman Times, II: "The Yield of the Disciplines and the Merits of the Texts"*, *Nev'i Efendi's Encyclopaedia Netâ'ic el-Fünûn*, Sources of Oriental Languages and Literatures 120, Turkish sources CXIX (Cambridge, Massachusetts: Harvard University, 2015)
- Rosenthal, Franz, *Knowledge Triumphant: The Concept of Knowledge in Medieval Islam* (Leiden-Boston: Brill, 2007)
- Ṭāšköbrî-zâde, Aḥmad bin Muşṭafâ, *Miftâḥ alsa'âda wa mişbâḥ al-sayyâda fi mawḍû'ât al-'ulûm*, I–III, (Bayrût – Lubnân: Dâr al-Kutub al-'ilmiyya, 1985)

Classification of Sciences in Ottoman Encyclopedias in the 16th century: Conflict or Complementation of the Concepts

Abstract

This paper draws attention to different concepts of the classification of sciences and their relationships based on the most famous Ottoman encyclopedic works from the 16th century, and points to the connection of the concept of classification of sciences with the preference of particular sciences and scientific disciplines in education with the development of intellectual thought and circles within the Empire. The works *Miftāḥ al-sā'āda wa miṣbāḥ al-sayyāda fī mawḍū'āt al-'ulūm* by Taškoprī-zāde, in Arabic, and *Netā'icü l-fünün ve meḥāsini l-mutūn* by Malkarali Nev'î, in Turkish, are among the most famous encyclopedic works in the Ottoman literary tradition in the 16th century that deal with the classification of sciences. To provide a more complete analysis of the issue of conflict and/or addition of the concept of classification of knowledge and sciences among the Ottomans in the 16th century, we attempted to highlight the cultural and social context of the creation of the aforementioned works, as well as to explain in detail the connection between the concept and the content of works dealing with the classification of sciences.

Key words: Islamic culture and civilization, Ottoman Empire, intellectual history, classification of sciences, 16th century